

UiT Norges arktiske universitet

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi

**Statspolitiets største problem: flyktningetrafikken sin innvirkning på
Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik**

Ole Andreas Myhrer Smith

Masteroppgave i historie ved lektorutdanninga, HIS-3980, mai 2024.

Forord

Først ønsker jeg å takke min veileder, Stian Bones, for hans tid og ekspertise som har vært til hjelp i fullføringen av denne oppgaven. Jeg er også takknemlig for materialene og kildene han har bidratt med til å utbedre oppgaven. Samtidig ønsker jeg å takke Riksarkivet for deres hjelp med å finne frem landssviksakene, og besvare spørsmål som oppsto.

En stor takk til mine foreldre Henrik Smith og Tone Myhrer for deres støtte, oppmuntring og gjennomlesning av masteroppgaven.

I tillegg ønsker jeg takke venner som har lest igjennom oppgaven, med en særlig takk til Marie Vistnes Hektner, Sondre Ivetorp Sjøreng og Odin Sjøtun.

Folkene på Breiviklia fortjener også en takk. Uten latteren, prokrastineringsmulighetene, og motivasjonen til å sette verdensrekord i å skyte ned den hvite kulen i biljard flest ganger, hadde denne perioden vært mye tøffere.

Til slutt ønsker jeg å gi hjertelig takk til min bestefar, Jan-Ulf Myhrer, for å ha vekket interessen for historie. Denne oppgaven hadde ikke vært den samme uten alle de gangene vi har snakket om historie.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Problemstilling	2
1.2	Teori	3
1.3	Kilder og metode.....	6
1.4	Tidligere forskning	10
1.5	Forskningsetiske hensyn	15
1.6	Struktur av oppgaven	16
2	Strukturer i Statspolitiet og Grensepolitiet.....	18
2.1	Hovedansvar for flyktningsaker?	21
3	Konsekvenser av flukt til Sverige	25
3.1	Reichskommissars forordning av 12. oktober 1942.....	27
3.1.1	Unntakstilstanden i Trøndelag og på Helgeland i 1942	28
3.2	Etableringen av norske polititroppene i Sverige i 1943	30
4	Stats- og Grensepolitiets etterforskningsarbeid.....	33
4.1	Reaktivt eller proaktivt etterforskningsarbeid?	40
4.2	Avskrekkende arbeid.....	47
4.3	Etterretning.....	50
4.4	Den individuelle ansattes påvirkning	57
5	Ballangen.....	62
5.1	Losene Martin Pedersen og Amund Johnsen	63
6	Konklusjon	71
7	Kilder.....	76
8	Litteraturliste	76

1 Innledning

«Over disse steder er der foregått rømmninger i stor utstrekning i den siste tid å således er det av viktighet at disse steder blir kontrollert.»¹

Under hele krigen valgte personer å flykte fra Norge over til Sverige. Årsakene varierte fra person til person. Enkelte var etterlyst av okkupasjonsstyrken, noen hadde et ønske om å motarbeide okkupasjonen, mens andre simpelthen søkte en forbedret livskvalitet. Fra Nord-Norge flyktet over 11500 personer over til Sverige.² Rutene over Nord-Norge blir regnet som farligere og vanskeligere enn andre steder i landet. Farlige ruter og et stort antall flyktninger, gjorde det sentralt at personer som flyktet gjorde det ved hjelp av losere. Losene var personer som hadde lokal tilknytning til området og visste hvilke ruter som var trygge. Samtidig kunne losene ha kunnskap om hvor Grensepolitiet og andre politienheter var plassert rundt om langs grensen til Sverige.

I 1932 ble Statspolitiet opprettet, men så ble det en omstrukturering i 1941 etter ideal av Gestapo (Geheime Staatspolizei) i Tyskland.³ Statspolitiet fikk blant annet ansvar for etterforskningen av flyktninger. Grensepolitiet bistod med deler av etterforskningen og tilstedeværelsen etter sin opprettelse i 1942.⁴ Både Stats- og Grensepolitiet bar preg av å være politisk politi, hvor blant annet medlemskap i Nasjonal Samling var en forutsetning.⁵ Gjennom okkupasjonen av Norge blir Grensepolitiet i større grad en utvidelse av Statspolitiet. I tillegg til at Grensepolitiet ble opprettet i 1942 som en enhet underliggende Statspolitiet for å bistå særlig i flyktningsaker, blir straffen for å flykte strengere.

¹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 107, skriv til «Lederen av Grensepolitiet» datert 27. oktober 1942.

² Fredrik Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» i *Andre verdenskrig i nord: En annerledes hverdag*, redigert av Bjørg Evjen, bd. *Andre verdenskrig i nord* (Stamsund: Orkana Akademisk, 2022), 478.

³ Hallvard Tjelmeland, Maria Fritsche, og Fredrik Fagertun, «Tyske og norske styrings- og kontrollorganer under okkupasjonen,» i *Andre verdenskrig i nord: Overfall og okkupasjon*, redigert av Fredrik Fagertun, bd. *Andre verdenskrig i nord* (Stamsund: Orkana Akademisk, 2022), 328.

⁴ Mathias Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945: En undersøkelse av Statspolitiet i Tromsø med underavdelingene Narvik og Kirkenes» (Masteroppgave UiT Norges arktiske universitet, 2020), 63.

⁵ Ole Kristian Grimnes, *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945* (Oslo: Aschehoug, 2018), 321.

Perioden mellom 1942 og til slutten av okkupasjonen, utviklet arbeidet for å stoppe flyktingetrafikken seg. I begynnelsen av okkupasjonen hadde den tyske okkupasjonsmakten et større søkelys på å stoppe englandstrafikken og motstandsarbeidet i Norge. Arbeidet gikk i hovedsak mot å motarbeide illegalt arbeid, sabotasjeforsøk og å stoppe personer fra å komme over til England. Fokuset lå lite på flyktingetrafikken til Sverige, men endringen kom i 1942/43 hvor flere personer som kunne utgjøre en sikkerhetstrussel tok turen over til Sverige. Samtidig ble Sverige i større grad brukt av motstandsbevegelsen for å komme seg unna tysk straffeforfølgelse.⁶

1.1 Problemstilling

Ved starten av okkupasjonen eksisterte det allerede straffereaksjoner for personer som enten hadde forsøkt eller hadde gjennomført flukten ut av Norge.⁷ En betydelig endring kom den 12. oktober 1942 gjennom Reichskommissar Terbovens: «Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder», og med dette introduserte dødsstraff for å flykte ut av Norge. Formålet med forordningen var å tette hull i kampen mot motstandsbevegelsen.⁸ Endringen brakte også med en forandring på hvordan både det tyske og norske politiet skulle etterforske flyktingetrafikken. Flyktingetrafikken gikk fra å være nedprioritert, til å bli sett på som en problematikk som måtte bli håndtert.

Etterforskningsarbeidet av flyktingetrafikken i Nord-Norge var omfattende grunnet de store geografiske områdene.⁹ Området som politienhetene hadde ansvar for var stort, og det gjorde det utfordrende å kunne ha utplasseringer og kontrollarbeid. Enhetene måtte derfor prioritere områder ovenfor andre ut fra den informasjonen som de hadde. Grensepolitiet fikk blant annet ordre om å skrive stemningsrapporter, om hvordan moralen var i befolkningen.¹⁰ Statspolitiet klarte ikke å stoppe majoriteten av personer som ønsket å flykte ut av landet, og Statspolitiet gjennomførte ulike tiltak for å stoppe annen eventuell flukt. Statspolitiet og

⁶ Fagertun, «Flyktingetrafikken til Sverige,» 493.

⁷ Fagertun, «Flyktingetrafikken til Sverige,» 493.

⁸ Berit Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945* (Oslo: Gyldendal, 1996), 125.

⁹ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 1.

¹⁰ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 65.

Grensepolitiet tok personer i gisselarrestasjoner og inndro eiendeler fra både familie og personen som flyktet selv.

Forholdet mellom Statspolitiet og Grensepolitiet utviklet seg igjennom hele okkupasjonen. Sentralt var økningen av personer som flyktet over til Sverige. Hovedproblemstillingen i denne oppgaven, formulert som en tese, er at den omfattende flyktningetrafikken ble et så stort problem at det endret Statspolitiet og Grensepolitiet sine strukturer, arbeidsmåter og samarbeid.

Grensepolitiet var opprinnelig et supplement til Statspolitiet for å bistå med å etterforske personer som flyktet. Underveis i okkupasjonen ble Grensepolitiet en del av kjernen til Statspolitiet sitt arbeid. Flyktningsaker ble en svært sentral del av etterforskningsarbeidet til Statspolitiet. I Ofoten utviklet det allmenne arbeidet fra å sikre den nasjonal sosialistiske samfunnsordenen som okkupasjonsmyndigheten og NS-myndigheten representerte seg, til å ha flyktningsaker som det viktigste problemet.

For å kunne løse oppgaven vil den hovedsakelig baseres på min egen analyse av primærkildene. Primærkildene er i hovedsak landssviksakene til nøkkelpersoner i både Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik. Forskningsområdet rundt politietterforskningen av flyktningetrafikken er lite forsket område, noe som medfører til at oppgaven må basere seg på primærkilder.

1.2 Teori

Endringen av Statspolitiet i 1941 og etableringen av Grensepolitiet i 1942, var sentrale verktøy for den tyske okkupasjonsmakten og NS-styret til å innarbeide den nasjonalsosialistiske tankegangen i folket. De norske politienhetene måtte akseptere den nye ordenen som okkupasjonsmakten representerte. I sin avhandling, trekker Øystein Hetland frem Egil Olbjørn (leder av Ordenspolitiet) og hans forklaring at «a 'National Socialist state' required a 'police which it could trust completely', 'of a high professional standard, ideologically schooled and thoroughly disciplined'.»¹¹ Ønsket om at politienheter i Norge skulle være en del av apparatet og som skulle bygge opp en aksept for det nasjonalsosialistiske tankegodset kan føres tilbake til den større planen til Himmler og andre høytstående tyske offiserer. I Norge var nordmennene, på samme måte som tyskerne i

¹¹ Øystein Hetland, «In the shadow of the SS : three Norwegian Police districts 1940-1945» (University of Oslo, 2020), 53.

Tyskland, en del av en «germansk rase». I det nasjonalsosialistiske tankegodset ble de regnet som en overlegen rase ovenfor de andre rasene. At den generelle befolkningen skulle slutte seg til ideologien, handlet også å fjerne politiske motstandere.¹² Hetland, Karcher og Simonsen forklarer at

*«Terboven did not take risks with security matters, which were primarily the responsibility of the SS and its police forces, especially the Security Police (Sicherheitspolizei, or Sipo). Norwegians were given only a limited role, acting primarily as German subordinates. Moreover, because of the politically charged nature of this area, ideological reliability was often a required qualification within the security apparatus, including within the Norwegian police.»*¹³

Selv om det i starten hovedsakelig var de tyske politienhetene som hadde det overordnede ansvaret for sikkerhetskensyn, så ble de norske politiske politistyrkene mer brukt.

Bakgrunnen til at Statspolitiet og Grensepolitiet ble opprettet som politiske politienheter har forskjellig begrunnelse, og henger sammen med hvilken person og institusjon som hadde innflytelse.

For Nasjonal Samling var en av to hovedoppgaver å overbevise den tyske okkupasjonsmakten at de kunne styre Norge.¹⁴ Sentralt for forholdet Nasjonal Samling hadde til politiet var de overordnede linjene. Statspolitiet sin leder skulle svare politiministeren Jonas Lie og Politidepartementet, og som igjen svarte til SS- og politisjef Rediess. På nivået over dette gikk sakene til Reichskommissaren Terboven.¹⁵ Nasjonal Samling ønsket å vise at deres institusjoner hadde kontroll over landet, både for å styre Norge og for å kunne få igjennom flere av sine politiske fanesaker. Sakene var ikke nødvendigvis alltid de samme for Nasjonal Samling og den tyske okkupasjonsmakten. Sentralt for Nasjonal Samling og Quisling var også nazifiseringen av de norske politienhetene i perioden mellom 1940 og 1941. Da ble større andeler av politiansatte i Norge medlemmer av Nasjonal Samling.

¹² Øystein Hetland, Nicola Kristin Karcher, og Ketil Braut Simonsen, «Navigating troubled waters: collaboration and resistance in state institutions in Nazi-occupied Norway,» *Scandinavian journal of history* 46, nr. 1 (2021): 86, <https://doi.org/10.1080/03468755.2020.1846075>.

¹³ Hetland, Karcher, og Simonsen, «Navigating troubled waters: collaboration and resistance in state institutions in Nazi-occupied Norway,» 86.

¹⁴ Hetland, «In the shadow of the SS : three Norwegian Police districts 1940-1945», 55-56.

¹⁵ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945*, 128.

Himmler på sin side hadde en plan om at de norske politienhetene først skulle bli sterkt påvirket av modellene fra tysk mønstre, og deretter skulle det til slutt bli inkorporert inn i SS.¹⁶ Selv om Jonas Lie var medlem av Nasjonal Samling og hadde sin tilknytning der, hevder Hetland at «No wonder – Lie had by now become Himmler's man in Norway, pledging to place the police under the SS and eventually even agreeing to a scheme by Himmler and Terboven to replace Quisling as leader of NS.»¹⁷

Selv om sterke aktører hadde ulike mål for de norske politienhetene, brakte det med en modell inspirert av det tyske politiet. Modellen handlet ikke bare om det ideologiske, men også om endringer av politivesenet som til og med motstandere av det ideologiske kunne støtte. Hetland trekker frem særlig at politiet ble mer sentralisert i form av ledelsesleddene, konstablene fikk mer formell polititrening, og et par andre reformer.¹⁸ Reformene som kom var en del av det større arbeidet for å gjøre politiet om til slik som det tyske var oppbygd. Samtidig i praksis ble Statspolitiet på en måte «på vei til å fungere som det tyske Sipos [Sikkerhetspolitiet] forlengede arm.»¹⁹ Særlig i den forståelsen bygger på hvordan Statspolitiet arbeidet opp mot politiske motstandere til Nasjonal Samling og den tyske okkupasjonsmakten. For eksempel etterforsket Statspolitiet fluktsaker, radiosaker, meningsmotstand, og andre lignende handlinger. Samtidig hevder Bernt Roughvedt at «Stapo [Statspolitiet] skulle bekjempe spionasje, opprør, sabotasje, flyktninger og spredningen av illegale aviser, men i realiteten ble de kun tildelt saker som det tyske Sipo [Sikkerhetspolitiet] ikke rakk over.»²⁰

I hovedsak handlet sakene som Statspolitiet behandlet handlinger som kunne sette stopper for nazifiseringen av Norge. Ved oppgavene som Statspolitiet, og i forlengelse Grensepolitiet, bygger opp under Olbjørn sin tanke om at en nasjonalsosialistisk stat trenger et politi som man stoler ideologisk på til å kunne holde på det ideologiske tankegodset. Nils J. Ringdal fremhever i sin bok *Mellom barken og veden: politiet under okkupasjonen* (1987) «Han [Marthinsen] ville ha folk som «ikke bare var medlemmer av det statbærende parti, men

¹⁶ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945*, 150.

¹⁷ Hetland, «In the shadow of the SS : three Norwegian Police districts 1940-1945», 63.

¹⁸ Hetland, «In the shadow of the SS : three Norwegian Police districts 1940-1945», 86.

¹⁹ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945*, 150.

²⁰ Bernt Roughvedt, *Med penn og pistol: om politiminister Jonas Lie* (Oslo: Cappelen Damm, 2010), 206.

virkelig kjempere, som med liv og sjel ville gå inn for oppgavene.»²¹ Marthinsen sin visjon var at i den nasjonalsosialistiske kampen krevde det en politisk og ideologisk fortropp og forkjempere for ideologien. Selv om det var visjonen, så betydde det ikke at det var realiteten gjennom hele krigen. Økningen av flyktningetraffikk i Narvik medførte at ledelsen måtte gå bort fra å drive med bekjempelse av truslene ovenfor den nye samfunnsordenen, til å måtte prioritere arbeidet for å stoppe flyktningene.

I tillegg til at de norske politienhetene speilet de tyske i oppbygging og arbeidsoppgaver, så delte også de norske politienhetene de samme sikkerhetsinteressene som de tyske. Sentralt i forhold til Statspolitiet og Grensepolitiet var de tyske sikkerhetsinteressene ovenfor personer som flyktet over grensen til Sverige. Formålet med speilingen av det tyske sikkerhets- og politiapparatet var med på å danne et teoretisk bakteppe for oppgaven. Betydningen av flyktningetraffikken som sikkerhetsutfordring var med på å forme målet til arbeidet som Grensepolitiet og Statspolitiet gjorde. Fredrik Fagertun trekker frem hvordan det i 1942 «[...] var det blitt et problem for NS [Nasjonal Samling] og okkupasjonsmyndighetene at mange nordmenn i sin beste alder flyktet ut av landet. Regimet mistet verdifull arbeidskraft, og Sverige var blitt en sikkerhetsventil for norsk motstandsbevegelse.»²²

1.3 Kilder og metode

Oppgaven bygger på dokumenter som finnes i tre forskjellige landssviksaker. Det er landssviksakene mot Hans Peder Akerøy (leder av Statspolitiet i Narvik), Odd Eivind Wahlstrøm (gruppeleder i Grensepolitiet i Narvik mellom 1943 og 1944) og Kristian Emil Brekke (gruppeleder i Grensepolitiet i Narvik mellom 1944 og 1945). Leif Thingsrud, arkivar ved Riksarkivet, forklarer generelt om landssviksaker at «I en del store saker har man derfor valgt å dele saken inn i flere mappe, som hver dekker ett emne, så som NS-medlemsskap, agentvirksomhet, propaganda, deltakelse i politiaksjoner og så videre.»²³ Sakene til Akerøy, Brekke og Wahlstrøm var alle store saker, og har derfor flere mapper. De var sentrale personer og sakene er bygd opp av over 50 mapper hver. For eksempel har saken til Akerøy

²¹ Nils Johan Ringdal, *Mellom barken og veden: politiet under okkupasjonen* (Oslo: Aschehoug, 1987), 195.

²² Fagertun, «Flyktningetraffikken til Sverige,» 493.

²³ Leif Thingsrud, «Innholdet i landssviksakene: Mange tynne mapper, få tykke,» *Arkivmagasinet*, 2009, 13.

en egen mappe om hans medlemskap i Nasjonal Samling. Størrelsene på sakene er av forskjellig omfang, Akerøy sin sak er litt over 1300 sider, Brekke sin sak er på rundt 500 sider, og Wahlstrøms er på rundt 950 sider. Det gjør at omfanget til de tre sakene er ganske stort, og dekker en god del av hva som skjedde rundt personene i de respektive politiavdelingene.

En landssviksak kan inneholde mange forskjellige dokumenter. Dokumentene er blant annet avhør av personer tilknyttet saken, saksdokumenter fra perioden, medlemsbøker, brev, vaktjournaler og telegrammer. Variasjonen av dokumenter som ble benyttet i sakene viser at fokuset til sakføreren ikke var en fullstendig dokumentasjon av arbeidet til Statspolitiet og Grensepolitiet, men å bygge opp en sak om hvilke lovbrudd som vedkommende hadde gjort seg skyldig i. Det kommer særlig frem i hvordan skriftlige og muntlige kilder ofte blandes. Både at fokuset var å bygge sak og at det er blanding mellom kildetyperne, gjør at det reises flere kildekritiske spørsmål knyttet til dokumentene.

Det første kildekritiske betraktningen er hvordan oppgaven skal forholde seg til forklaringene som personer har gitt under avhør og andre tilfeller ved forklaringer. De fleste forklaringene som ble gjort for landssvikavdelingen, ble gjennomført i etterkant av krigen. Det medfører til at det er mulig å ha feilerindringer om hva som skjedde. Knut Grove og Jan Heiret poengterer at

«Ein gløymer mest rett etter ei hending, før langtidsmminnet stabiliserer seg. Det å hugsa er ein prosess der ein konstruerer bilete av si eiga fortid, og berre assosiativt og delvis medvite hentar fram brokkar av minne. Desse sett ein så saman på ein måte som høver biletet eller identiteteten ein sjøl ønsker å skapa.»²⁴

Personer som forklarer seg selv i tilknytning har tilknyttet sin forklaring til sitt bilde av hvordan situasjonen var. For eksempel vil forklaringer om hvordan personer hadde handlet variere i forhold til hvordan de stilte seg til okkupasjonen og måten Statspolitiet agerte på. Akerøy forklarte om sine handlinger på en måte, ut fra hvilket bilde han hadde av seg selv, og et vitne som sto på andre siden vil kunne ha en annen oppfatning. Samtidig er det viktig å påpeke at materialet er dokumenter i tilknytning til en rettsak. Det gjør derfor at oppgaven må ta med seg at personer ofte hadde en bakenforliggende agenda med måten de forklarte seg.

²⁴ Knut Grove og Jan Heiret, «Å arbeida med munnlege kjelder,» i *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin, (Oslo: Universitetsforlaget, 2018), 127.

Akerøy, for eksempel, forsøkte å forklare seg på en gitt måte, og ofte stilte seg selv i et unnskyldende og forklarende lys. Samtidig ser man i forklaringene til Wahlstrøm og Brekke at de forsøkte å fremstille seg selv slik at de bare fulgte ordrene til Akerøy. Et annet aspekt er avhørsekvensen. Knut Kjeldstadli har skrevet at «[...] ved de muntlige kildene er at de oppstår i en kommunikasjon mellom to mennesker. Derfor kan både intervjuer, informant og sjølve samspillet mellom dem farge innholdet.»²⁵ Sentralt i forholdet mellom personen som intervjuer og informanten vil være spørsmålene. De er som regel ikke referert, og det medfører til at det som er i materialet, kun er forklaringen til vedkommende. Kjeldstadli påpeker at det kan stilles en rekke ledende spørsmål som kunne ha fått den avhørte til å svare slik vedkommende tror intervjueren ønsker.²⁶ Kildematerialet sine muntlige aspekter ble gjennomført for over 70 år, noe som gjør det vanskelig å vite hvilke spørsmål som ble brukt og hvordan forholdet mellom intervjuer og informant var.

En annen kildekritisk betraktning er at materialet er bygd opp med tanke på etterforskning og straff, og ikke for å belyse et tema. Materialet vil derfor ikke kunne gi hele bildet. Selv om det ble gjennomført ulikt etterforskningsarbeid hos både Statspolitiet og Grensepolitiet, så kan dokumenter ha blitt unnlatt grunnet at det ikke vil være med på å bevise noe i forhold til landssviksaken. Et eksempel er Wahlstrøm-saken, hvor det under hans tid som gruppeleder var et større antall personer som flyktet fra Ofoten, og det er kun i hovedsak snakket om hans stilling i Grensepolitiet i Elverum. I forhold til flyktningetraffikken er det hovedsakelig Ballangen-saken med losene Martin Pedersen og Amund Johnsen i Wahlstrøm-saken.

Det var i hovedsak politikammeret som behandlet landssviksaken som satte sammen materialet. Dokumentene i materialet var tatt ut av andre arkiver hvor papirene originalt lå. Det gjør det vanskelig å se dokumentet i konteksten i hvordan den ble laget. Et eksempel er Akerøy-saken, der det er en egen mappe som inneholder en rekke sakspapirer hvor det ble rapportert at av en eller flere personer hadde flyktet. Konteksten ville kunne gi hvilke personer de avhørte, hvem som informerte Statspolitiet om flukten og nærmere undersøkelser av personen. Selv om vi ikke kan se konteksten, kan materialet samle enkeltmomenter som kan bidra til et mer helhetlig bilde over hva som kan ha skjedd. For eksempel vil benyttelsen

²⁵ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, 2. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 196.

²⁶ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 196.

av lister over personer som har flyktet, gi et innblikk i hvor stor andel av personer som flyktet som Statspolitiet og Grensepolitiet hadde kjennskap til. Knut Kjeldstadli skriver om kilder som motsier hverandre eller har spredt informasjon at «Oppgaven blir da å lage en mosaikk, legge et puslespill, av mange delopplysninger.»²⁷ På grunn av at målet til oppgaven er å se på hvordan flyktningetrafikken påvirket Stats- og Grensepolitiet, blir kilder som stammer fra begge enhetene i Narvik sentrale. Kildene kan være med å skape forståelse av hvordan arbeidet i Statspolitiet og Grensepolitiet var, og hvordan de samhandlet med hverandre.

Valget om å se på Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik er gjort av to ulike hensyn. Det første er at det er et område som hadde en rekke personer som flyktet. Stats- og Grensepolitiet i Narvik dekket ikke bare Narvik, men større deler av Ofoten. I tillegg inneholder kildematerialet at Statspolitiet handlet i flere steder enn på Ofoten, i tilknytning til kontorene i Narvik. Den andre årsaken bygger på omfanget og tilgangen på kildematerialet. Etter krigens slutt ble lederen av Statspolitiet i Narvik, Hans Peder Akerøy, og de to lederne av Grensepolitiet, Odd Eivind Wahlstrøm og Kristian Emil Brekke, dømt for landsforræderi. I tilknytning til disse tre sakene ble det produsert større mapper for å kunne bygge opp argumentasjonen om at disse personene gjort hva de til slutt ble dømt for. Materialet inneholder en rekke dokumenter som kan være med på å kunne gi et helhetlig bilde om utviklingen til både Grensepolitiet og Statspolitiet, forklare hvordan arbeidsmetoder som ble brukt, og hvilke samarbeid som enhetene hadde. I tillegg finnes det ulike dokumentmapper produsert av Statspolitiet, som inneholder rapporter fra etterforskningen av personer som hadde forsvunnet.

Flere av dokumentene som finnes i materialet inneholder en rekke skrivefeil. Skrivefeilene er noe som er gjennomgående, og derfor vil ikke oppgaven rette opp i dem. De eneste endringene som vil gjøres i sitater vil være å anonymisere enkelte personer og å skrive hva forkortelser står for. Kildematerialet er sakspapirer som skulle bli brukt til å dømme en person, og sakfører har derfor markert deler av dokumentene i sitt arbeid. Sitater derfor heller ikke inneholde uthevninger eller redigeringer som ikke kan tilknyttes det opprinnelige dokumentet.

²⁷ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 211.

1.4 Tidligere forskning

Tematikken rundt etterforskning av flyktningetrafikken har minimalt blitt forsket på. I hovedsak har all forskning om flyktningetrafikken handlet om de personene som flyktet over til Sverige. I Nord-Norge startet narrative igjennom saken om Jan Baalsrud. Jan Baalsrud var med i Kompani Linge, og en del av en gruppe som skulle gjennomføre en aksjon i Norge.²⁸ De andre i gruppen hans ble tatt til fange, og til slutt henrettet. Han flyktet over Kåfjord og inn til Sverige.²⁹ Fortellingen om hendelsene om Baalsrud startet et historiefaglig fokus på fortellinger som omhandlet flyktningetrafikken fra flyktingene og losene sine perspektiver.

I perioden 1974 og 1977 produserte Ragnar Ulstein et trebindsverk med navnet *Svensketrafikken*. Trebindsverket blir regnet som den første kartleggingen av flyktningetrafikken over til Sverige. I tredje bind, *Svensketrafikken III: Flyktingar til Sverige frå Trøndelag og Nord-Norge 1940 – 45*, legger Ulstein frem hva slags ruter som ble brukt av personer i Trøndelag og Nord-Norge som forsøkte å flykte over til Sverige. Ulstein påpeker at det er en del viktige ruter som ble benyttet seg i Narvik-distriktet. Sentralt er rutene gjennom Ballangen, Skjomen, Trældal, Vassdal, Tysfjord i Nordland og Bardu og Salangen i Troms.³⁰ I tillegg kartla Ulstein flere av de sentrale losene i de ulike områdene, for eksempel Martin Pedersen i Melkedalen.³¹ Ulstein beskriver en endring i losvirksomheten over til Sverige i 1942, og omtaler det som «Ein kunne òg seie det slik at det var det året mostandsrørsla og okkupasjonsmakta støyte saman mange stader i Norge».³² Både førte endringen i 1942 til at flere tiltak for å forsøke å stoppe flukt, men på samme tid ble det opprettet flere ruter rundt om i både Trøndelag og i Nord-Norge.³³ Verket til Ulstein om Trøndelag og Nord-Norge bærer et særlig preg av fokus på losene, flyktingene og fluktrutene, og et betydelig mindre fokus på de ulike politienhetenes etterforskning rundt flukt til Sverige.

Bøkene til Ragnar Ulstein en av de få verkene som ble publisert om flukt over til Sverige under andre verdenskrig, men i 2015 kom boken *Grenselos i grenseland – samisk og norsk*

²⁸ Ragnar Ulstein, *Svensketrafikken III: Flyktingar frå Trøndelag og Nord-Norge til Sverige 1940 - 1945*, 3 bd., bd. 3, *Svensketrafikken*, (Oslo: Det norske samlaget, 1977), 234.

²⁹ Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 234 - 41.

³⁰ Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 164.

³¹ Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 105.

³² Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 409-10.

³³ Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 411-12.

losvirksomhet i nordre Nordland og Sør-Tromsø 1940-1945 fra Marianne Solheim, Oddmund Andersen og Jens Ivar Nergård. På lik linje som bøkene til Ulstein omhandler boken til Solheim m.fl. om losene og de ulike fluktrutene som ble benyttet. Boken til Solheim m.fl. tar for seg i større grad hvordan flukten var for personer i de nordlige kommunene, hvor Solheim, Andersen og Nergård gjorde «intervjuer i Narvik, Ballangen, Tysfjord, Hamarøy og Sørfold kommune».³⁴ Solheim m.fl. påpeker hvordan den tyske okkupasjonsmyndigheten ikke hadde det største fokus på å stoppe flukt til Sverige før etableringen av den norske polititroppen i 1943.³⁵ Frem til 1943 hadde tyske myndigheter et større ønske om å stoppe personer som skulle til Storbritannia.

Boken til Solheim, Andersen og Nergård tar for seg også hvilken grad losene og de personene som flyktet var oppmerksom på grensevakter og politiets arbeid opp mot virksomheten. De skriver «Kunnskapen til lokalkjente om grensevaktens rutiner var svært viktig for flyktningene. All informasjon om vaktens bevegelser ble samlet inn og rutene ble som regel lagt opp etter dette».³⁶ Nord-norsk flyktningetraffikk bar preg av at det var vanskelige ruter, og ville derfor være sentralt å få hjelp av losere. Ved at det ble strukturert med kunnskap om bevoktningen av grensen, kunne risikoen under flukt begrenses. Solheim m.fl. skriver at «Fellestrekkene for losvirksomheten i Skjomen, Vassdalen og Beisfjord var at losene var tett knyttet til virksomhet innen motstandsbevegelsen og de var en del av et godt planlagt og større nettverk i Narvik».³⁷ Gjennom et større nettverk i Narvik kunne losene benytte seg av et større nettverk av etterretningsvirksomhet om hvordan politiet og okkupasjonsmyndigheten jobbet opp mot fluktvirksomheten i de ulike områdene.

Fredrik Fagertuns kapittel «Flyktningtrafikken til Sverige» bygger videre på fokuset til Ulstein og Solheim m.fl. om at «Som oftest var det grenselosere som førte større grupper og mindre flokker av flyktninger over grensen».³⁸ Samtidig forklarer Fagertun en endring i synet til de tyske og norske myndighetene på personer som flyktet, i 1942 om at flyktende menn var

³⁴ Marianne Neerland Solheim, Jens-Ivar Nergård, og Oddmund Andersen, *Grenselos i grenseland: Samisk og norsk losvirksomhet i nordre Nordland og Sør-Troms 1940-1945* (Stamsund: Orkana Akademisk, 2015), 9.

³⁵ Solheim, Nergård, og Andersen, *Grenselos i grenseland*, 29.

³⁶ Solheim, Nergård, og Andersen, *Grenselos i grenseland*, 30.

³⁷ Solheim, Nergård, og Andersen, *Grenselos i grenseland*, 165.

³⁸ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 482.

tapende arbeidskraft og at muligheten for personer som begikk ulike handlinger som motstandsmenn skulle stoppes.³⁹ Fagertun bruker på en måte forklaringene til Ulstein, gjennom de større konfliktene rundt om i Norge og dens tilknytting til motstandsbevegelsen, men tar også med nye aspekter inn i sitt arbeid. I tillegg skriver Fagertun at det begynte å vokse frem en større frykt for at de norske flyktningene skulle danne en større antitysk front, som skulle ende opp i en hærstyrke av norske flyktninger.⁴⁰

Samtidig var det allerede forbudt i 1940, og at det kom strengere straffer utover okkupasjonen. For eksempel ble gisselarrestasjoner innført på nær familie av personer som flyktet i 1943.⁴¹ I tillegg til å merke hvordan den det tyske og norske myndigheter reagerte på at personer flyktet over til Sverige, tar også kapittelet til Fagertun for seg hvilke enheter som hadde ansvar i forbindelse med flukt og etterforskningen av personer som flyktet. Fagertun forklarer hvordan «Statspolitiet hadde ansvar både for å hindre flukt og å etterforske flukt».⁴² Sammen med Statspolitiet, var Grensepolitiet som hadde ansvar for å være fysisk plassert rundt om langs grenseområdene.⁴³ Samtidig understreker Fagertun om at det tyske Sikkerhetspolitiet (Sipo – SD) var den øverste myndigheten i flyktningsaker, og at de derfor påla Statspolitiet til å etterforske saker som Sikkerhetspolitiet hadde fått kunnskap om.⁴⁴ Omfanget som Statspolitiet etterforsket, var en mindre del av de faktiske tallene av personene som flyktet.⁴⁵ Selv om omfanget var lite så var en generell gjennomføring av etterforskning at når en «mulig fluktsak var registret, ble det gjennomført omfattende avhør av nære slektninger, venner, arbeidsgivere og arbeidskamerater».⁴⁶ Avhørene var i tillegg til ulike former for beslag av eiendom eller gisselarrestasjoner.⁴⁷ En del av gisselarrestasjonene ble gjennomført av de lokale lensmennene, og Fagertun påpeker hvordan det var et antall lensmenn som ikke hadde ikke så stor lyst til å gjennomføre slike typer arrestasjoner.⁴⁸ Ofte

³⁹ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 492.

⁴⁰ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 493.

⁴¹ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 493.

⁴² Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 493.

⁴³ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 493 - 94.

⁴⁴ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 494.

⁴⁵ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 495.

⁴⁶ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 495.

⁴⁷ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 495-97.

⁴⁸ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 502.

var det personer som lensmannen hadde kjentskap til. I tillegg var det enkelte lensmenn som gjorde lett motstand gjennom å «[la] saker [ligge] og [vente] med å svare».⁴⁹

Fra svensk side har Lars Hansson produsert verk om hvordan den norske flyktningetrafikken (og den finske) til Sverige ble tatt imot. I boken *Flykten till Sverige 1940-45* fra 2021, ser han på den tyske/norske grensebevoktingen. Hansson påpeker hvordan tyskerne hadde et system om hvordan de skulle bevokte, gjennom at en patrulje fikk ansvar for ulike områder. Disse patruljene bestod i starten av krigen i hovedsak av tyske vernepliktige.⁵⁰ Hansson påpeker også hvordan den norsk-svenske grensen er lang og derfor var det vanskelig å kunne bevokte alle områdene like effektivt.⁵¹ Hansson, i likhet med Solheim og Andersen, Ulstein, og Fagertun, bemerker en endring i 1942. Han skriver hvordan i 1942 forsterkes det tyske politiet med det norske Grensepolitiet. Det norske Grensepolitiet var organisert under det norske Statspolitiet og at det krevdes medlemskap i Nasjonal Samling.⁵² Under krigen begynner det å bli etablert ulike restriksjoner for å begrense hvem som skulle kunne bevege seg i grensetraktene. En særlig restriksjon var grenseboerbevis som alle som beveget seg innenfor et område av 30 – 50 km til grensen måtte kunne fremvise slike bevis.⁵³ For losene var det i staten en utfordring, men med hjelp av motstandsbevegelsen, ble slike grenseboerbevis forfalsket og gitt til person som skulle flykte over til Sverige.⁵⁴

I forhold til oppbyggingen av Statspolitiet sin Tromsøavdeling, som inneholdt Narvikkontoret, har Mathias Eriksen skrevet masteroppgaven *Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945: En undersøkelse av Statspolitiet i Tromsø med underavdelingene Narvik og Kirkenes*. Oppgaven forklarer hva slags posisjon Statspolitiet og Grensepolitiet hadde i etterforskning av flyktningsaker. Eriksen trekker frem hvordan Statspolitiet ble reorganisert fra sin opprinnelige utseende, til å bli et «[...] politi etter tysk mønster [...]».⁵⁵ I tillegg ble Statspolitiet «[...] et motsvar til det tyske hemmelige Statspoliti (Gestapo).»⁵⁶ Eriksen trekker

⁴⁹ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 502.

⁵⁰ Lars Hansson, *Flykten till Sverige 1940-1945* (Sparsnäs: Irene Publishing, 2021), 55.

⁵¹ Hansson, *Flykten till Sverige 1940-1945*, 55.

⁵² Hansson, *Flykten till Sverige 1940-1945*, 56.

⁵³ Hansson, *Flykten till Sverige 1940-1945*, 58.

⁵⁴ Hansson, *Flykten till Sverige 1940-1945*, 58.

⁵⁵ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 14.

⁵⁶ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 15.

også frem hvordan Grensepolitiet jobbet under Statspolitiet og beskriver maktforholdet mellom de to enhetene. Rett etter opprettelsen av Grensepolitiet, ble det opprettet to poster tilhørende Grensepolitiet. Postene var Skjomen og Ballangen.⁵⁷

Det var en usikkerhet om det var Hans Peder Akerøy, leder av Statspolitiet i Narvik, som hadde det overordnede ansvaret for Grensepolitiet. Under en drøfting om ledelsesspørsmålet, drar Eriksen frem hvordan flere av de ansatte hadde forstått det slik at Akerøy var den øverste sjefen for Grensepolitiet i Narvik.⁵⁸ I forhold til etterforskningen trekker Eriksen frem hvordan de ansatte i Grensepolitiet måtte samle inn stemningsrapporter og det kunne ha påvirkning for Statspolitiets etterforskning av flyktningsaker.⁵⁹

Forskning som tar for seg grunnlaget til endringen av Statspolitiet og opprettelsen av Grensepolitiet ble forsket på i Nils Johan Ringdal sin bok *Mellom barken og veden: politiet under okkupasjonen* (1987) og Sivert Haugejorden sin masteroppgave «*Virkelige kjempere*»: *Statspolitiets Bergensavdeling 1941-1945* (2016). Ringdal skriver om hvordan opprettelsen til Statspolitiet og Grensepolitiet, og legger vekt på at Statspolitiet skulle ha en rolle som kjempere for den nye samfunnsordenen til okkupasjonsmyndigheten.⁶⁰ Når det kommer til selve politiarbeidet trekker Ringdal frem debatten om «udugeligheten» av nyansatte. Diskusjonen kommer fra et skille mellom de betjentene som var ansatt før okkupasjonen og de som ble ansatt under okkupasjonen. De personene som var ansatt under okkupasjonen hadde ikke den samme typen opplæring, og skal «ikke alltid behersket elementær etterforskningsteknikk, eller kjente regler for vanlig politioppførsel».⁶¹

Haugejorden skriver, i likhet med Ringdal, om at Statspolitiet skulle være en gruppe politi som skulle forsvare den nye samfunnsordenen. Han trekker frem et rundskriv: «I rundskrivet til Statspolitiets embetsmenn fra august 1942 beskriver han et politikorps med en ideologi som er nærmere et totalitært hemmelig politi, enn et opprørspoliti.»⁶² Samtidig skriver Haugejorden om hvordan rekrutteringen med personer som både hadde ideologisk

⁵⁷ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 61.

⁵⁸ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 64.

⁵⁹ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 65.

⁶⁰ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 195 - 96.

⁶¹ Ringdal, *Mellom barken og veden*, 200.

⁶² Sivert Haugejorden, «"Virkelige kjempere": Statspolitiets Bergensavdeling 1941-1945» (Masteroppgave Universitetet i Oslo, 2016), 31.

overbevisning og politierfaring ikke var vellykket. Det medførte at ved ansettelse ble det ideologiske kravet verdsatt høyere.⁶³ Prioriteringen bunnet ut i målet til Statspolitiet.

I 2024 utga Knut Støre boken *Flukten over grensen*, som hovedsakelig tar for seg flukthistorier i Salten. Boken tar også for seg hvordan grensepolitier arbeidet for å hindre flukt.⁶⁴ Da boken kom ut mot innleveringsfristen av oppgaven har ikke denne boken blitt brukt i denne oppgaven.

Tidligere forskningen rundt Statspolitiet i Narvik sin etterforskning av flyktningsaker er en del mangelfull. Som det har blitt beskrevet i avsnittet, så har det vært to fokusområder som det har blitt forsket om. Det ene er hvordan personer flyktet over til Sverige og hvem de var, og den andre er hvordan Statspolitiet organisert og hva slags strukturer som fantes internt i Statspolitiet. I denne oppgaven skal jeg derfor se på hvordan Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik sine strukturer, arbeidsmåter og samarbeid ble endret av flyktingetrafikken som et problem. Tidligere er det ingen som har direkte sett på hvordan en norsk politienhet etterforsket grensevirkosomheten i Nord-Norge. Det skaper en mangel på å kunne forstå hvordan etterforskningen var bygd opp, og hvordan ulike aspekter ble påvirket.

1.5 Forskningsetiske hensyn

Fortidens mennesker har handlet forskjellig ut fra sin tids forutsetning. Dette gjelder også personer som levde under andre verdenskrig. Forskning som ser på det norske politiet under okkupasjonen, inneholder opplysninger om en rekke personer, handlinger og motiver som i ettertid ikke anses som akseptabelt. Det er ikke denne oppgavens oppgave å drøfte handlinger ut fra etiske og moralske prinsipper. Oppgaven skal se på hvordan flukt som en sikkerhetstrussel endret etterforskningsarbeidet.

Landssviksakene, som denne oppgaven bygger på, er dekket av forvaltningsloven. Den loven gjør at sensitive opplysninger er underlagt taushetsplikten og derfor er unntatt offentligheten i 60 år.⁶⁵ Landssviksakene er over 60 år, men det betyr ikke at det ikke er etiske hensyn som er nødvendig å ta.

Sentralt i begrunnelsen på hvorfor enkelte personer ikke er navngitt står hensynet til de

⁶³ Haugejorden, «"Virkelige kjempere": Statspolitiets Bergensavdeling 1941-1945», 30-31.

⁶⁴ Knut Støre, *Flukten over grensen* (Bodø: Knut Støre, 2024), Bakside.

⁶⁵ Trond Kielland Haakensen, «60 år, og hva nå?: Innsyn i landssviksaker,» *Arkivmagasinet*, 2009, 18.

gjenlevende og etterkommere. Det å ha bistått nazistene på forskjellige måter er sett ganske negativt på og er tabubelagt. En rekke som bisto nazistene, valgte å ikke fortelle sine nærmeste. I mange av sakene er det rykter og anklager på personer, og derfor er det i en rekke saker uklart om at disse personene har gjort handlingen. Dette er knyttet til de forskningsetiske retningslinjer som trekker frem hensyn til de som er direkte og indirekte er berørt. Her heter det at: «Forskere bør være oppmerksomme på mulige utilsiktede virkninger og negative konsekvenser av forskningen, for eksempel at andre medlemmer av en gruppe kan oppleve å bli urimelig eksponert.»⁶⁶ Denne oppgaven omhandler ikke spesifikke personer, men personer som Hans Peder Akerøy, Kristian Emil Brekke og Odd Eivind Wahlstrøm står sentralt i oppgaven. Oppgaven vil legge til grunn at personer som var ansatt ved Grensepolitiet og Statspolitiet kan navngis, på det grunnlaget om at personene er offentlig at var en del av disse politienhetene. Andre personer som ble beskyldt om å bistå nazistene og tyskerne, vil bli anonymisert.

1.6 Struktur av oppgaven

Masteroppgaven er strukturert inn i 6 hovedkapitler, som hver er med på å kunne svare på hvordan flyktingetrafikken som en sikkerhetstrussel var med på påvirke arbeidet til Statspolitiet og Grensepolitiet. Kapittel en introduserer ved å gå igjennom problemstilling, teorier, kilder og metode og forskningsetiske hensyn. Det er for å kunne gi leseren verktøyene som trengs for å kunne forstå premissene for oppgaven. Kapittel to går igjennom opprettelsen av Statspolitiet og Grensepolitiet, og hvordan oppbyggingen i Narvik var. I tillegg går kapitlet igjennom hvilken av politienhetene av Grensepolitiet og Statspolitiet som hadde hovedansvaret for etterforskningen av flyktingetrafikken. Kapittel tre forklarer utviklingen i straffereaksjoner og konsekvenser for å flykte over til Sverige. Kapittel fire er det klart største kapitlet. Det går først gjennom hvordan arbeidet ble fordelt mellom Statspolitiet, Grensepolitiet og det tyske Sikkerhetspolitiet, og hvilke etterforskningsmetoder som Stats- og Grensepolitiet benyttet seg i etterforskningen av flykningsaker. I underkapitlene drøfter oppgaven ulike aspekter ved etterforskningsarbeidet. Det første underkapitlet drøfter i hvilken grad som politienhetene jobbet proaktivt eller reaktivt i forhold til fluktsaker. Underkapitlet vil kunne gi innblikk i om det er mulig å se en utvikling i bruken av enten

⁶⁶ Elisabeth Staksrud et al., *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*, 8276821014,9788276821017 (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2021), 24.

proaktivt eller reaktive etterforskningsmetoder. Det andre underkapittelet drøfter hvor vidt Statspolitiet og Grensepolitiet jobbet avskrekkende, som vil si at arbeidsoppgaven var målrettet mot å stoppe personer til å faktisk flykte over til Sverige. Det tredje avsnittet drøfter rundt hvilke metoder og kilder som politienhetene benyttet seg for å innsamle informasjon, mens det siste underkapittelet drøfter i hvilken grad som den enkelte person kunne påvirke politiarbeidet. Den enkelte person sin påvirkningsmulighet bygger på i hvilken grad sørget enkelte personer på avvikelse fra retningslinjer og rundskriv. Det femte kapittelet omhandler Ballangen. Ballangen var et av de områdene som hadde flest personer som flyktet over til Sverige, og i underkapittelet går oppgaven innom sentrale losere i Ballangen-området som til slutt ble arrestert. I tillegg utforsker underkapittelet hvordan Statspolitiet og Grensepolitiet etterforsket saken som medførte til arrestasjon. Et eget kapittel om Ballangen er et empirisk eksempel på hvordan flyktningetrafikken faktisk var med å forme Statspolitiet og Grensepolitiet sin virksomhet. I saken om losene forklares hvordan informasjon om losing, gjorde til at det norske politiet gikk inn i samarbeid både mellom Statspolitiet og Grensepolitiet, men også med det tyske sikkerhetsapparatet, og hvordan etterforskningen ble trappet opp. I siste kapittel vil jeg konkludere om hvordan flyktningetrafikken som en sikkerhetsproblematikk, var med på å forme hvordan Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik sine strukturer, saker og samarbeid.

2 Strukturer i Statspolitiet og Grensepolitiet

Den 25. september 1940 holdt Josef Terboven en tale på NRK hvor han oppnevnte «kommissariske statsråder», hvor Jonas Lie ble utnevnt som statsråd for Politidepartementet.⁶⁷ Etter oppnevningen av Lie, valgte han å gjøre større endringer i strukturen av det norske politisystemet. En av de første endringene var å opprette en politisk politiavdeling som fikk navnet Utrykningspolitiet.⁶⁸ Den 1. juli 1941 kom en av de større endringene, hvor det ble først opprettet to hovedavdelinger i politiet. Den første avdelingen var Ordenspolitivdelingen, som hadde ordenspolitiet og politimesterne under seg. Den andre avdelingen var Sikkerhetspolitiet, som hadde Kriminalpolitiet og Statspolitiet under seg. Grensepolitiet ble i 1942 opprettet under Statspolitiet, for bistå med å stoppe personer som forsøkte å forlate landet uten lov.⁶⁹ Statspolitiet ble opprettet etter inspirasjon fra det tyske politiske politiet Gestapo, hvor betjentene skulle være personer som ble sett på som «pålitelige medlemmer av NS [Nasjonal Samling]».⁷⁰

Allerede i 1941 løftet Karl Marthinsen, leder av Statspolitiet, opp et ønske om å opprette et eget grensepoliti for å stoppe den økende graden av personer som flyktet over grensen til Sverige. Dette ønske endte opp med at de første forberedelsene for å opprette Grensepolitiet, som til slutt formelt ble opprettet i januar 1942.⁷¹ Forberedelsene til opprettelsen var blant annet avholdelse av kurs ved Gausdal turisthotell, hvor kursinnholdet var relevant kunnskap for å jobbe som konstabel i Grensepolitiet. Deltakerne ved disse kursene var medlemmer av Nasjonal Samling, frontkjempere og personer fra Hirden.⁷² Endringen gjort i politiet brakte med seg en annen form av erfaringer som konstablene hadde. Flere personer som ble ansatt hadde ikke noen bakgrunn fra politiarbeid før krigen, og var derfor fersk til arbeidet. For eksempel hadde ikke Kristian Brekke, leder av Grensepolitiet i

⁶⁷ Josef Terboven, «Veien til Norges frihet går gjennom NS,» i *1940-2000*, redigert av Jan-Erik Ebbestad Hansen, bd. 3 (Oslo: Universitetsforlaget, 2001), 54.

⁶⁸ Berit Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen* (Oslo: Aschehoug, 2011), 25.

⁶⁹ Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen*, 26.

⁷⁰ Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen*, 25-26.

⁷¹ Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen*, 31.

⁷² RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 36, rundskriv nummer 25 fra Riksadvokaten datert 28. november 1945, side 2.

Narvik mellom 1944 og 1945, noe mer kunnskap om hvordan drive politiarbeid enn det han hadde fått igjennom kursene.

Under større deler av okkupasjonen var Statspolitiet sitt kammer i Narvik underlagt Statspolitiet i Tromsø. I sin rettsak forklarte Akerøy at «Kontoret her [Narvik] var underlagt statspolitiet i Tromsø. Han har foretatt etterforskning i de saker han har fått fra Tromsø. Arrestasjoner ble vanligvis foretatt etter ordre fra det tyske sikkerhetspoliti». ⁷³ Mathias Eriksen påpeker det samme hvor han henviser til Asmund Melkstavik ved Statspolitiet i Tromsø, «[...] og han fikk inntrykk av at det var tyske Sikkerhetspolitiet som dirigerte Statspolitiet [...]». ⁷⁴ Fra 1941 til krigens slutt var det Hans Peder Akerøy som var leder av Statspolitiet i Narvik. ⁷⁵ Våren i 1945 ble strukturen i det nord-norske Statspolitiet endret, hvor hovedansvaret for det overordnede arbeidet til Statspolitiet i hele Nord-Norge ble overført til Narvik. ⁷⁶ Etter denne endringen fikk Akerøy (som leder av statspolitikammeret i Narvik) sjefsansvaret for Grensepolitiet i Narvik. ⁷⁷ I ankeerklæringen til Akerøy opp mot Høyesterett beskrives Grensepolitiet sin ledelse slik:

«Da grensepolitiet ble opprettet for Nordnorge høsten 1942 foregikk den eksekutive ledelse fra Oslo, mens den administrative ledelse henlå under kontoret i Narvik, den ankede part [Akerøy]. Dette forhold varte til våren 1943 da hr. Walstrøm ble tilsatt som 1ste betjent og avsnitsleder for grensepolitiet. Den administrative ledelse ble da henlagt under Tromsø statspolitiavdeling, mens den eksekutive ledelse fremdeles lå hos Oslo. Hr. Walstrøm ble avløst av hr. Brekke høsten 1944, men ordningen bestod forøvrig uforandret til 1/4-1945 da den ankende part [Akerøy] ble opnevnt (beordret) som leder for Narvik avsnitt av gr.po [Grensepolitiet].» ⁷⁸

⁷³ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 4, rettsbok for Narvik forhørsrett mot Hans Peder Akerøy, s. 2.

⁷⁴ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 33.

⁷⁵ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 23.

⁷⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 4, rettsbok for Narvik forhørsrett mot Hans Peder Akerøy, avhør av Peder Johannes Mortensen datert 9. mai 1946.

⁷⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 3, Rapport til Troms politikammer datert den 9. mai. 1946, s. 1-2.

⁷⁸ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok.169, ankeerklæring av 23. desember 1946 fra Hans Peder Akerøy, s. 1

Odd Eivind Wahlstrøm var altså gruppeleder for Grensepolitiet i Narvik mellom januar 1943 og 28. oktober 1944, og Kristian Emil Brekke tok over gruppelederrollen i 1944 og satt som det helt til Hans Peder Akerøy ble forfremmet til leder av Statspolitiet for Nord-Norge.⁷⁹

Opprettelsen av Grensepolitiet var for å bistå Statspolitiet med stoppe den stadige større gruppen mennesker som vurderte å flykte over grensen til Sverige. Selv om det ble opprettet som en egen avdeling, ble Grensepolitiet i praksis kun en utvidelse av Statspolitiet med spesifikt fokus på fluktsaker. Antallet av personer som flyktet økte, og det fikk en påvirkning på Statspolitiet og Grensepolitiet. Økningen medførte til at det ble ganske flytende hva som var oppgaver til Statspolitiet og Grensepolitiet. Oppgaver underlagt Grensepolitiet ble gitt til de lokale politimestrene, og i noen tilfeller delegert til ansatte i Statspolitiet. Samtidig som økningen i antall fluktsaker fikk også Grensepolitiet nye oppgaver. De nye oppgavene kommer særlig frem i et brev mellom landssvikavdelingen til politiinspektør Bryhn som var sendt den 31. oktober 1945, som lød «Forøvrig skulle grensepolitiet foreta lettere etterforskninger i alle saker som hørte inn under Statspolitiet når dette ikke hadde anledning til å foreta etterforskning.»⁸⁰ Arbeidsoppgavene til Grensepolitiet gikk derfor inn i Statspolitiet sine. Det styrker forståelsen om at Grensepolitiet er en forlengelse av Statspolitiet. I tilfellet ved Narvik blir forståelsen støttet opp av at det er Wahlstrøm var fungerende sjef for Statspolitiet i Narvik når Akerøy var borte. Tiltredelsen ved Akerøy sitt fravær forklarte en som var politiløytnant ved ordenspolitiet i Narvik slik: «Likeledes kjenner jeg til at gruppelederen for grensepolitiet – Odd Wahlstrøm – fungerte som sjef for statspolitiet når Akerøy var fraværende, og hvis stats- og grensepolitiet hadde vært to helt avskilte selvstendige avdelinger hadde det vel vært mere naturlig at en mann fra statspolitiet, for eks. Dragly, hadde rykket opp som sjef.»⁸¹

⁷⁹ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 10, dok. 1a, dokumenter for påtegninger, siktelsen av Odd Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000010>.

RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 1, påtegningsomslag, side 2.

⁸⁰ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 36, rundskriv nummer 25 fra Riksadvokaten datert 28. november 1945, side 2.

⁸¹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, Rapport til Politimesteren i Narvik, avhør av Torfinn Husby datert 3. juni 1946, side 34.

I tillegg til fordelingen av oppgaver mellom Grensepolitiet og Statspolitiet, påvirket også det tyske Sikkerhetspolitiet også fordelingen. Statspolitiet i Narvik var teoretisk underordnet både Statspolitiet i Tromsø og Oslo, men i praksis var det tyske Sikkerhetspolitiet den nærmeste overordnede politikammeret i Narvik. Oppfattelsen av det praktiske hierarkiet bygger på at det tyske Sikkerhetspolitiet beordret Stats- og Grensepolitiet til å etterforske saker. I tillegg måtte Statspolitiet rapporterte om arrestasjoner og produsere stemningsrapporter, og overlevere dem til Sikkerhetspolitiet. Mathias Eriksen påpeker at «I alle de nevnte sakene var det Statspolitiet Narvik sin oppgave å utføre disse oppgavene etter ordre fra Sipo [det tyske Sikkerhetspolitiet] og man kunne nesten få et inntrykk av at Statspolitiets Narvikavdeling også var en underavdeling av Sipo.»⁸² I tillegg hadde Akerøy jevnlig møter med det tyske Sikkerhetspolitiet hvor Statspolitiet, Grensepolitiet og de ansatte i disse enhetene i Narvik ble diskutert. Diskusjonen gikk på hvordan de skulle etterforske saker, hvilke ansatte som gjorde et akseptabelt arbeid, og hvor Statspolitiet fikk bemerkninger om saker de hadde arbeidet med. For eksempel under kapittel 4.4, hvor oppgaven diskuterer hvordan den individuelle ansatte påvirket hvor godt en sak ble etterforsket, siteres Akerøy, hvor han hevder at grunnen til hvorfor han er så streng med gisselarrestasjoner omhandlet at han tror ikke det tyske Sikkerhetspolitiet ville godta at Grensepolitiet unnlot å arrestere spesifikke gisler.⁸³

Fordelingen av arbeidsoppgavene skapte uenigheter både om hvordan flyktningsaker skulle etterforskes, men det skapte også uenigheter om hvilken av Grensepolitiet og Statspolitiet som hadde hovedansvar for disse sakene. Uenigheten kunne påvirke i hvilken grad flyktningsaker ble etterforsket effektivt. Det medførte at usikkerheten kunne motarbeide politienhetenes arbeid for å stoppe flyktningetraffikken. Usikkerheten skal drøftes videre i neste underkapittel 2.1.

2.1 Hovedansvar for flyktningsaker?

Forholdet mellom Statspolitiet og Grensepolitiet var i realiteten flytende, noe som medførte til usikkerheter om hvilke av enhetene som hadde det overordnede ansvaret for etterforskningen av flyktningsaker. Grensepolitiet ble dannet spesifikt for å bistå med å

⁸² Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 90.

⁸³ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 7, Rapport til Politimesteren i Narvik fra politikonstabel Eliassen datert 25. juli 1945, avhør av Thorstein Dragly datert den 4. august 1945, side 7.

avlaste Statspolitiet ved den økte flyktningstrømmen. Samtidig hadde Statspolitiet et teoretisk ansvar for politiarbeidet tilknyttet ulike sikkerhetstrusler. Utfordringene i Narvik handlet særlig om Hans Peder Akerøy og Odd Eivind Wahlstrøm. Per Johannes Mortensen, som var overbetjent ved Statspolitiet i Tromsø, forklarte om hvordan forholdet mellom Akerøy (som leder av Statspolitiet i Narvik) og Wahlstrøm (som gruppeleder for Grensepolitiet i Narvik) ble oppfattet som en kompetansestrid. Striden var særlig tilknyttet retningslinjene, og hvordan disse skulle tolkes.⁸⁴ Ved mistanke om at en person hadde flyktet til Sverige henvendte Statspolitiet seg til Grensepolitiet for å viderefremme tiltak som måtte bli iverksatt. Videreformidlingene kom i form av underrettelse, og et eksempel på dette er «Idet jeg viser til foranstående ber jeg om at grensepolitiets poster, spesielt i Ballangen, blir meddelt underretning i overenstemmelse herved.»⁸⁵ I tillegg ble henvendelser tilsendt fra Akerøy til de lokale lensmennene, dersom det kom opp en sak hvor en person ble meldt savnet.⁸⁶ Samtidig sendte Akerøy den 8. juni 1943 to forskjellige lister om personer som hadde «ulovlig forlatt landet» fra Ballangen og omegn, og Tysfjorddistriktet til Grensepolitiet sin gruppeleder Wahlstrøm.⁸⁷

Sentralt for kartleggingen av hovedansvar er om det var Statspolitiet eller Grensepolitiet som hadde myndigheten til å godkjenne eller underkjenne arbeid og rapporter. Ved flere anledninger ga Akerøy beskjed til leder av Grensepolitiet og informerte om at etterforskningen var mangelfull og ba derfor grensepolitiet om følge retningslinjer som var gått igjennom ulike rundskriv.⁸⁸ Wahlstrøm tok ikke alltid slike beskjeder godt imot, og det medførte til Akerøy beskrev forholdet mellom han og Wahlstrøm som et ganske anspent

⁸⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 4, rettsbok for Narvik forhørsrett mot Hans Peder Akerøy, avhør av Peder Johannes Mortensen datert 9. mai 1946.

⁸⁵ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 38, skriv fra Akerøy til Grensepolitiet i Narvik datert 4. november 1943.

⁸⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 114, skriv fra Akerøy til lederen av Statspolitiet datert 13. mars 1945.

⁸⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 110, skriv fra Akerøy til Grensepolitiet i Narvik datert 8. juni 1943.

⁸⁸ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 140, Saksomslag med påtegninger beslaglagt på Statspolitiets kontor, S.P.J.nr. 288/43.A.Na. datert 5. oktober 1944 og S.P.J. nr. /45-A-Na. datert 14. mars 1945.

forhold.⁸⁹

Noe av uenigheten mellom Akerøy og Wahlstrøm kan knyttes til opprettelsen av Grensepolitiet i Narvik. Før Wahlstrøm kom til Narvik, lå den administrative ledelsen til Grensepolitiet hos Statspolitiet. Uklarhetene om hvilken leder som hadde ansvaret kom da Wahlstrøm ble overført til Grensepolitiet i Narvik.⁹⁰ Wahlstrøm hadde før han kom til Narvik tjenestegjort som gruppeleder ved Grensepolitiet i Røros, og det kunne hende at arbeidsmetodene der var annerledes fra hvordan praksisen var i Narvik.⁹¹ Usikkerheten og de forskjellige arbeidsmetodene gjorde at denne «kompetansestriden» som Mortensen omtaler, kan tilknyttes at det fantes forskjellige oppfatninger om hvordan arbeidet skulle bli gjennomført.

I landssviksaken til Odd Eivind Wahlstrøm forklarte han at «Grensepolitiet var statspolitiets avdeling I a- og var underlagt statspolitiet med Akerøy som øverste sjef».⁹² Wahlstrøm støttet oppom at det var en kompetansestrid mellom han og Akerøy, men at forholdet endret seg særlig med at «Akerøy viste meg [Wahlstrøm] et rundskriv han hadde mottatt og hvor det tydelig framgikk at grensepolitiet var underlagt statspolitiet og at han [Akerøy] hadde full rett til å foreta inspeksjon og forandringer i tjenesten.»⁹³ Den tydelige konflikten om hvilken person som hadde det overordnede ansvaret for etterforskningsarbeidet opp mot flyktingetrafikken, forsvinner fra kildene mot slutten av Wahlstrøm sin tid som gruppeleder. Når Kristian Brekke oppnevnt som gruppeleder i 1944 forekom det minimalt med spørsmål om rang mellom Akerøy og Brekke. De eneste gangene hvor det forekom

⁸⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, avhør av Hans Peder Akerøy datert 14. mars 1946, side 1.

⁹⁰ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 169, ankeerklæring datert 23. desember 1946, side 1.

⁹¹ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 10, dok. 1a, dokumenter for påtegninger, siktelsen av Odd Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000010>.

⁹² RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 525, dok. 43, rapport fra politikonstabel Enevold datert 3. juli 1946, avhør av Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000525>.

⁹³ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 525, dok. 43, rapport fra politikonstabel Enevold datert 3. juli 1946, avhør av Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000525>.

spørsmål rang omhandlet tilbakesending av etterforskningsrapportene. Brekke og en rekke andre av de ansatte ved Grensepolitiet oppleves som å ha forsøkt å finne ut av hvordan de kunne mest mulig unngå å arrestere personer til å være gissel og gjennomføre registreringer av eiendelene til flyktede personer.

Statspolitiet og Grensepolitiet, selv med de uenighetene med hvilken av enhetene som hadde hovedansvar, etterforsket ut fra et reglement i forhold til flukt. Flyktningetrafikken sin påvirkning på Statspolitiet og Grensepolitiet sine strukturer, arbeidsmåter og samarbeid medførte til et krav om tydeliggjøringen av makthierarkiet. Avklaringen av forholdet mellom Akerøy og Wahlstrøm kan sees i sammenheng med trusselvurderingen av flyktningetrafikken. I neste kapittel skal det utdypes nærmere hvilke reaksjoner personer som flyktet risikerte å få, og hvordan ulike aspekter var med på å påvirke reaksjonene.

3 Konsekvenser av flukt til Sverige

For den tyske okkupasjonsmakten var flukt til Sverige i starten av okkupasjonen sett på som en liten trussel mot den nye samfunnsordenen.⁹⁴ Begrunnelsen lå i at myndighetene var mer bekymret for personene som forsøkte å komme seg til England. I England befant den norske eksilregjeringen seg, og det var norske styrker i tilknytning til de allierte. I tillegg var større deler av den norske motstandsbevegelsen underlagt den norske eksilregjeringen. I motsetning til flyktingetrafikken til Sverige, fremsto trafikken over til England som en større trussel for okkupasjonsmakten. Okkupanten var fortsatt observant ovenfor trafikken til Sverige, da det var et mindretall som benyttet Sverige i en lengre rute til England. I starten av okkupasjonen var det ikke sterke reaksjoner for å flykte til Sverige, men det var fortsatt ulovlig for den norske befolkningen til å ta seg over uten godkjenning av de norske myndighetene. Personer som flyktet over til England fikk derfor langt mer staff for å flykte. I 1941 endret holdningen til okkupasjonsmakten seg i forhold til dødsdommer, hvor det mellom 9. april og august 1941 hadde kun 3 personer fått fullbyrdet sin dødsdom.⁹⁵ I etterkant begynte det å komme flere dødsdommer for personer som dro over til England.

En stor endring av reaksjoner mot flyktingetrafikken til Sverige skjedde i 1942. Det ble innført flere tiltak for å stoppe den stadig økende mengden personer som flyktet til Sverige. Før 1942 var straffereaksjonene for å ta seg over til Sverige tukthus, og med mulighet for å få dødsstraff.⁹⁶ Fredrik Fagertun trekker frem hvordan Nasjonal Samling og den tyske okkupasjonsmyndigheten så på det som problematisk at «mange nordmenn i sin beste alder flyktet ut av landet.»⁹⁷ For den tyske myndigheten var det viktig å beholde arbeidskraften i Norge. Myndighetene hadde større planer for at unge menn skulle bidra til å bygge opp større deler av infrastrukturen. Mange av de som flyktet var unge menn, og for okkupasjonsmyndighetene var dette et problem. For de unge var innføringen av arbeidstjenesten viktig for om de skulle vurdere å flykte. Arbeidstjenesten var en tvungen tjenesteplikt som endte opp med at i en periode skal rundt 40 000 ungdommer ha gjennomført

⁹⁴ Fagertun, «Flyktingtrafikken til Sverige,» 492.

⁹⁵ Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*, 42.

⁹⁶ Fagertun, «Flyktingtrafikken til Sverige,» 493.

⁹⁷ Fagertun, «Flyktingtrafikken til Sverige,» 493.

arbeidstjenesten nasjonalt.⁹⁸ Det store omfanget av personer som måtte registrere seg for å muligens gjennomgå arbeidstjenesten, gjorde at flere unge ønsket heller å rømme til Sverige.

I 1942 innførte Reichskommissar Josef Terboven en forordning som formaliserte dødsstraff for å forlate landet og hjelpe personer med å komme seg til Sverige. Bestemmelsen kom igjennom forordning av 12. oktober 1942 med navnet «Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder». Forordningen inneholdt 8 punkter som kunne medføre til at en person fikk idømt dødsstraff.⁹⁹ Bakgrunnen for denne forordningen var hendelser tilknyttet til motstandsbevegelsen. I Trøndelag og på Helgeland var det særlig fremvekst av motstandshandlinger, og det ble innført en unntakstilstand i disse områdene mellom 6. oktober og 12. oktober 1942.¹⁰⁰ Særlig er unntakstilstanden i Trøndelag og på Helgeland i 1942 sentral for hvorfor forordningen kom. Forordningen kom som et forsøk på å begrense den illegale virksomheten som motstandsbevegelsen gjorde. Inkluderingen av flukt over til Sverige henger med det Fredrik Fagertun skriver at «[...] Sverige var blitt en sikkerhetsventil for norsk motstandsbevegelse.»¹⁰¹

I 1943 ble synet på flyktingetrafikken endret enda mer, gjennom at det ble begynt å bygge opp de norske polititroppene i Sverige. Opprettelsen av disse troppene hang sammen med målet om at det var disse polititroppene som skulle være de første til å komme til Norge når landet ble frigjort fra tyskerne. Polititroppene ble sett på som en trussel for den tyske okkupasjonsmakten på grunn av alle de unge menneskene som befant seg i Sverige. Samtidig kunne det være med på å forandre opinionen i Sverige. Personene som flyktet var personer som stort sett var negative til den tyske okkupasjonen, og kunne derfor bygge opp en antitysk front i Sverige.¹⁰² På samme tid som opprettelsen ble okkupasjonsmyndigheten sine reaksjoner for flukt enda strengere. Frem til da var det i hovedsak personer som forsøkte å flykte som fikk straff, men nå kom det en endring i 1943 som gjorde at det ble innført gisselarrestasjoner. Det vil si at politiet tok og arresterte personer i nær relasjon til personen

⁹⁸ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945*, 317.

⁹⁹ Josef Terboven/NTB, "Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder," pressemelding, 4. november, 1942.

¹⁰⁰ Berit Nøkleby, *Josef Terboven: Hitlers mann i Norge* (Oslo: Gyldendal, 1992), 222.

¹⁰¹ Fagertun, «Flyktingtrafikken til Sverige,» 493.

¹⁰² Fagertun, «Flyktingtrafikken til Sverige,» 493.

som flyktet. Retningslinjene for gisselarrestasjoner ble ytterligere skjerpet i 1944.¹⁰³

I påfølgende underkapitler vil det være egne deler hvor forordningen, unntakstilstanden i Trøndelag og Helgeland, og opprettelsen av de norske polititroppene i Sverige. For å kunne forstå hvordan utviklingen i flyktningetrafikken hadde påvirkning på Stats- og Grensepolitiet sin etterforskning, er det sentralt å også ha en tydelig forståelse på hendelser som hadde en påvirkning på trusselvurderingen av flyktningetrafikken.

3.1 Reichskommissars forordning av 12. oktober 1942

Den 26. oktober 1942 ble forordningen «Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder» kunngjort, som allerede var undertegnet av Josef Terboven den 12. oktober 1942.¹⁰⁴ Forordningen til Terboven kom med en rekke forskjellige punkter om hva som kunne medføre til dødsstraff. Oppbyggingen av forordningen starter med åtte ulike punkter og deretter et avsnitt som informerer om at ved brudd på disse punktene «straffes med døden, i lettere tilfelle eller når formildende omstendigheter foreligger, med tukthus eller fengsel. I tilfelle uaktsom overtredelse av punktene 1, 6 og 7 kan dømmes til fengsel eller hefte eller bøter.»¹⁰⁵ Straffene betød at ved overtredelse av ett eller flere av punktene kunne en person få alt mellom dødsstraff, tukthus og fengsel for aktsom overtredelse. For personer som flyktet over til grensen risikerte de å bli dømt for første punkt i forordningen som lød «1) uten tillatelse fra vedkommende myndighet kommer inn på eller forlater det besatte norske område, eller».¹⁰⁶ Forordningen erstattet fire tidligere forordninger, og ble innført i stor grad for å stoppe noen smutthull som fantes i ulike reglementer i forhold til motstand mot okkupasjonen.¹⁰⁷

Sentralt i forordningen var to nye prinsipper. Det første prinsippet tok inspirasjon av det tyske begrepet Nichtanzeige, eller ikke-angivelse på norsk. Prinsippet handlet om at hvis en person hadde kjennskap til at en person drev ulovlig aktivitet, så kunne det resultere i at vedkommende kunne bli staffet for det.¹⁰⁸ Det andre prinsippet omhandlet at forsøk ville bli

¹⁰³ Fagertun, «Flyktningetrafikken til Sverige,» 493.

¹⁰⁴ Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*, 125.

¹⁰⁵ Terboven/NTB, "Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder."

¹⁰⁶ Terboven/NTB, "Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder."

¹⁰⁷ Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*, 124.

¹⁰⁸ Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*, 125.

straffet som om personen hadde gjennomført handlingen.¹⁰⁹ Innføringen av sterk straff for personer som hadde kunnskap eller unnlot å angi personer var et målrettet forsøk på å få personer til å gi informasjon til politiet for at de selv ikke skal bli straffet. I Narviksområdet har man særlig et eksempel på at kunnskap ble straffet med Peder Sjøfjell, som ble fengslet for å ha kjennskap til losvirksomheten til Martin Pedersen og Amund Johnsen (se kapittel 5.1). Innføringen av det andre prinsippet gjør at personer som ble stoppet av politibetjent på vei over til Sverige eller la planer for å komme seg over grensen, kunne risikere å bli straffet som om personen hadde klart å komme seg over grensen. I neste underkapittel skal oppgaven gå inn på bakgrunnen til hvorfor forordningen kom fra Reichskommissar Terboven.

3.1.1 Unntakstilstanden i Trøndelag og på Helgeland i 1942

I forkant av innføringen av Reichskommissarens forordning av 12. oktober 1942, hadde Terboven innført en unntakstilstand i Trøndelag og på Helgeland. Bakgrunnen for denne unntakstilstanden var den stadige utfordringen for den tyske okkupasjonsmakten med sabotasje og motstandsarbeid. I «Meldungen aus Norwegen» den 15. oktober 1942 sto det «I de siste ukene har det funnet sted diverse sabotasje og viktig motstandsaktivitet i område til Sipo-kommandøren i Trondheim,»¹¹⁰. Unntakstilstanden ble iverksatt tidlig den 6. oktober 1942, etter at det kvelden før var det blitt funnet rester etter fallskjerner. Det ble da iverksatt en risikoanalyse som fastslo at det i verste fall kunne komme et sabotasjeforsøk på Fosdalen bergverk.¹¹¹ Unntakstilstanden ble innført i «Trondheim politimesterdistrikt, lensmannsdistriktene Malvik, Strinda, Klæbu, Byneset, Buvik, Børsa, Leinstrand og Orkdal i Sør-Trøndelag, for hele Nord-Trøndelag fylke og for Grane herred i Nordland fylke [...]».¹¹² Området for denne unntakstilstanden var ganske stor og dekket ganske mange mennesker. Samtidig betydde unntakstilstanden at det ble innført portforbud mellom kl. 20 til kl. 05 på natten, fra klokken 19 skulle alle lokale trafikkmidler innstilles, og at offentlige lokaler og bevertningssteder skulle holdes stengt. I tillegg var det ikke mulig for personer å samle seg i

¹⁰⁹ Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*, 125.

¹¹⁰ Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*, 111.

¹¹¹ Egil Christophersen, *Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45 (II): "Liv og lagnad" del V, 2 bd., bd. 2, Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45*, (Steinkjer: Utvalget for okkupasjonshistorie i Stjørdalsbygdene, 1995), 309.

¹¹² Wilhelm Rediess, «Kunngjøring,» *Fritt Folk: Riksorgan for Nasjonal Samling* (Oslo), 6. oktober 1942.

større grupper.¹¹³ Innføringen av tiltak påvirket det allmenne livet i Trøndelag og på Helgeland. Målet for Terboven var å stoppe de mulige sabotasjeforsøkene i området.

Under unntakstilstanden i Trøndelag og på Helgeland ble det besluttet at flere personer som hadde drevet med motstandsarbeid skulle få dødsdom. I løpet av de to første dagene ble 10 personer henrettet.¹¹⁴ Ifølge Egil Christophersen i boken *Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45 (II): «Liv og lagnad» del v* ble det i den resterende perioden mellom 8. oktober til den 16. oktober henrettet 24 fanger, totalt ble 34 personer henrettet i Trøndelag og Nordland.¹¹⁵ Av de 34 personene, var 23 tilknyttet den britiske organisasjonen Special Operations Executive (SOE).¹¹⁶ SOE var en britisk organisering som drev sabotasje og militære operasjoner, og i Norge hadde de flere operasjoner på Helgeland.¹¹⁷ Ytterligere enn de 34 personene som ble henrettet, var det flere personer som ble også sendt til tukthus eller til konsentrasjonsleiren Sachsenhausen.¹¹⁸ Christophersen trekker frem at «De som ble skutt var fra Sør-Trøndelag og Nordland, og ingen var fra Nord-Trøndelag» og hevder videre med at det hadde med at personen som hadde det administrative ansvaret for Nord-Trøndelag, fylkesmann Eggen, var sterkt imot unntakstilstanden til Terboven.¹¹⁹ Unntakstilstanden ble opphevet den 12. oktober 1942 med innføringen av Reichskommissar Terboven sin forordning om «Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder».

I tillegg til unntakstilstanden var også etableringen av de norske polititroppene med på å endre okkupasjonsmakten sitt syn på flyktingetrafikken. Polititroppene utgjorde en trussel i form av en mulig militær trening og derfor kunne være med på å drive motstand eller støtte opp de allierte styrkene.

¹¹³ Rediess, «Kunngjøring.,».

¹¹⁴ Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*, 115.

¹¹⁵ Christophersen, *Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45 (II): "Liv og lagnad" del V, 2*, 312.

¹¹⁶ Fredrik Fagertun og Stian Bones, «Norsk og alliert motstand i Nord-Norge,» i *Andre verdenskrig i nord : 1 : Overfall og okkupasjon*, redigert av Fredrik Fagertun, Andre verdenskrig i nord bd. 1 (Stamsund: Orkana akademisk, 2022), 444 og 48.

¹¹⁷ Fagertun og Bones, «Norsk og alliert motstand i Nord-Norge,» 444 - 45.

¹¹⁸ Nøkleby, *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*, 117.

¹¹⁹ Christophersen, *Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45 (II): "Liv og lagnad" del V, 2*, 312.

3.2 Etableringen av norske polititroppene i Sverige i 1943

Forordningen som Reichskommissar Josef Terboven signerte inn den 12. oktober 1942, var med på å tydeliggjøre regelverket for personer som flyktet over til grense. På samme tid er det sentralt å se til etableringen av de norske polititroppene for å forstå hvorfor okkupasjonsmyndighetene innførte gisselarrestasjoner og andre sterke tiltak fra 1943 og utover okkupasjonen. Bakgrunnen for sterkere reaksjoner handlet om at mange av personene som flyktet til Sverige var unge personer som kunne ha vært en del av arbeidsstyrken. Opprettelsen av politistyrkene kunne ha medført til en forverrelse i samarbeidet mellom Tyskland og Sverige. Sverige var en viktig aktør for Tyskland igjennom ulike samarbeid de hadde. For eksempel samarbeidet rundt jernmalmen som kom inn i Norge med toget i Narvik.

Samtidig var den tyske okkupasjonsmakten bekymret over endringer i opinionen i Sverige. I 1942 begynte det i befolkningen i Sverige å komme informasjon om at personer hadde blitt torturert i norske fengsler.¹²⁰ Sendemann Bull sendte et skriv til det norske Utenriksdepartementet hvor han blant annet sier: «Folk går ut fra at det er quislinger som arresterer og torturerer norske patrioter og lager konsentrasjonsleirer over hele landet, ikke tyskere.»¹²¹ Det var av interesse for den tyske okkupasjonsmakten om at det var en konsensus i Sverige om at det var nordmennene som bedrev tortur, og ikke de tyske. Gjennom at personer begynte å flykte til Sverige kunne denne informasjonen endre seg. Det var av bekymring for den tyske okkupasjonsmakten. Så når det begynte å komme frem at de norske myndighetene hadde opprettet i samarbeid med svenske myndigheter om at det skulle etableres en norsk politistyrke i Sverige økte denne bekymringen.

Allerede i 1942 var de første norske forsøkene for å få opprettet en utdanning av norske politimenn i Sverige, men på dette tidspunktet var ikke det mulig.¹²² Opprettelsen ble avvirket helt frem til den norske myndigheten i England fikk politifullmektig Olav Svendsen til å ta noen undersøkelser tilknyttet saken.

¹²⁰ Det Kgl. Utenriksdepartement, *Norges forhold til Sverige under krigen 1940-45 : aktstykker : 2, 3* bd., bd. 2 (Oslo: Gyldendal, 1948), 114-15.

¹²¹ Utenriksdepartement, *Norges forhold til Sverige under krigen 1940-45 : aktstykker : 2, 2, 114 - 15.*

¹²² Det Kgl. Utenriksdepartement, *Norges forhold til Sverige under krigen 1940-45: aktstykker: 3, 3* bd., bd. 3 (Oslo: Gyldendal, 1950), 268.

«[...] i skriv datert Stockholm 30. april s.å. [1943] til Justisdepartementet kunne Svendsen opplyse at hans underhåndshandlinger med svenske embetsmenn – politimester Ros, rektor Björklund, Söderman [sjefen for Statens Kriminaltekniska Ansalt i Sverige] m. fl. – hadde ført til et resultat. Det var fra svensk side intet å innvende mot de norske planer. Svenske politiembetsmenn hadde erklært seg villig til å yte råd og hjelp og endog aktiv støtte som instruktører og lærere.»¹²³

Selv om det var aktiv støtte for opplæringen av en norsk politi i Sverige, ble de konkrete planene om å opprette et reservepoliti i Sverige først diskutert i sommeren 1943. Den sommeren diskuterte Harry Söderman og militærinspektøren Ole Berg planene om at «Disse skulle ikke få individuell politiutdannelse, men opptre i avdelinger for å kunne utføre større politioppgaver etter hjemkomsten til Norge [...]».¹²⁴ Planene som var lagt fikk ikke tillatelse om gjennomføring av den svenske regjeringen før den 3. desember 1943.¹²⁵ «Tillatelsen omfattet i første omgang opplæring av 1500 mann til regulært politi, og 8000 mann til reservepoliti [...]»¹²⁶.

Svein Solli hevder at ordet «reservepoliti» var kun et ord for å skjule opprettelse av en regulært soldatenhet.¹²⁷ Gradvis økte antallet personer som var tilknyttet for å nå det totale målet om 8000 menn i reservepolitiet. Den 29. januar 1944 var det totalt 3395 personer som var registret ved en av reservepolitiet sine leirer.¹²⁸ Den generelle arbeidsledigheten blant menn som hadde flyktet fra Norge hadde drastisk gått ned, fra å være 21507 i 1943 til å være kun 6370 personer 1. august 1944.¹²⁹ Utdannelsen gikk ikke ubemerket for Tyskland, og den

¹²³ Utenriksdepartement, *Norges forhold til Sverige under krigen 1940-45: aktstykker: 3, 3, 268 - 69.*

¹²⁴ Tor Arne Barstad, «Norske flyktninger i Sverige,» Kap. 3 i *Broderfolk i ufredstid : norsk-svenske forbindelser under Annen verdenskrig*, redigert av Stig Ekman og Ole Kristian Grimnes, (Oslo: Universitetsforlaget, 1991), 101.

¹²⁵ Svein Solli, *Også vi, når det ble krevet: en beretning om III. reservepolitibataljon Sverige og Norge 1944-1945*, bd. 9, Forsvarsmuseets småskrift, (Oslo: Forsvarsmuseet, 1992), 10.

¹²⁶ Solli, *Også vi, når det ble krevet: en beretning om III. reservepolitibataljon Sverige og Norge 1944-1945*, 9, 10.

¹²⁷ Solli, *Også vi, når det ble krevet: en beretning om III. reservepolitibataljon Sverige og Norge 1944-1945*, 9, 10.

¹²⁸ Barstad, «Norske flyktninger i Sverige,» 103.

¹²⁹ Barstad, «Norske flyktninger i Sverige,» 105.

norske legasjonen i Stockholm sendte en fortrolig melding til det norske Utenriksdepartementet den 21. juni 1944, hvor det sto:

*«Den tyske regjeringen har fremsatt protest overfor svenskene mot de norske politikurser i Sverige. Den svenske regjering avviste protesten i det den henviste til at kursene ikke gjelder militærutdannelse men bare politiutdannelse. Det blir nå drevet en ondartet agitasjon mot disse kurser i de svenske nazistaviser.»*¹³⁰

Holdningene fra den tyske regjeringen vokste utover i krigen, samtidig som de norske og svenske myndighetene jobbet for å få disse polititroppene inn i Norge når landet ble frigjort. Da frigjøringen kom var polititroppene noen av de første som dro til Norge. Hjemreisen foregikk i tre forskjellige grupper, hvor de reiste til Narvik, Trondheim og Oslo.¹³¹

¹³⁰ Utenriksdepartement, *Norges forhold til Sverige under krigen 1940-45: aktstykker: 3, 3, 291.*

¹³¹ Barstad, «Norske flyktninger i Sverige,» 108.

4 Stats- og Grensepolitiets etterforskningsarbeid

Statspolitiet ble opprettet som et politisk politi som skulle etterforske trusler mot det nye samfunnet som okkupasjonsmakten bragte med. Det var sentralt under okkupasjonen å etterforske saker hvor det var mistenkt at personer flyktet over til Sverige. Det innebar at Statspolitiet skulle etterforske personer som hadde forsvunnet, personer som kunne ha et ønske om å flykte, og personer som bisto andre over til Sverige. En større del av Statspolitiet sitt arbeid gikk til å etterforske grensevirkosomheten, og det medførte til at det trengtes ytterligere bistand. I 1942 ble Grensepolitiet opprettet for å bistå Statspolitiet til å etterforske mistenkte tilknyttet til flyktingetrafikken. Kapittelet skal derfor ta for seg hvordan arbeidsoppgaver ble fordelt, og hvordan ulike etterforskningsmetoder som ble brukt. I påfølgende underkapitler først skal det drøftes i hvilken grad arbeidet til Stats- og Grensepolitiet var proaktivt eller reaktivt, deretter hvordan det ble arbeidet for å avskrekke personer fra å flykte, så se på hvordan innsamling av informasjon foregikk, og til slutt drøfte hvordan enkelte personer kunne ha påvirkning på hvilken måte politietterforskningen ble gjennomført.

Fordelingen av oppgaver mellom Statspolitiet og Grensepolitiet viste seg også i den geografiske og fysiske tilstedeværelsen. Statspolitiet hadde kontoret sitt i Narvik, mens Grensepolitiet hadde forskjellige poster rundt om i området som Statspolitiet dekket. Plasseringen av Grensepolitiet medførte til at de hadde særlig fokus på å stoppe personer som oppholdt seg i grenseområdene uten noen lovlig grunn. Derimot fikk Statspolitiet det administrative etterforskningsarbeidet, som vil si at de etterforskete hvilke personer som hadde risiko til å flykte. Om det administrative ansvaret forklarte en kontordame hos den tyske Sikkerhetstjenesten: «Jeg tror heller ikke at det ble tilstillet noen instruksjoner til grensepolitiet uten at det for det meste gikk gjennom Akerøy som var leder for stats-politiet i Narvik.»¹³² Fordelingen som jeg innledningsvis nevner i dette avsnittet styrker det at det var Statspolitiet som hadde det administrative ansvaret, mens Grensepolitiet var plassert der det ble sett på som nødvendig. Samtidig er sitatet med på å bekrefte at det var Statspolitiet som hadde det hovedansvaret for etterforskningen av flyktingetrafikken, som ble drøftet i kapittel 2.1. En annen indikasjon er forklaringen til Odd Wahlstrøm om at «I alle spørsmål som dukket opp i

¹³² RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 18, rapport til politimesteren i Narvik datert 5. september 1945, side 10.

forbinnelse med arrestasjoner måtte jeg derfor først konferere med Akerøy og han tok så avgjørelsen»¹³³. Det gjorde etterforskning av flyktningsaker, så måtte det bli etterspurt en godkjennelse fra Statspolitiet for å kunne handle.

Dersom det ble vekket en mistanke om at en person eller en gruppe hadde planer om å flykte til Sverige, førte det ofte til at Statspolitiet instruerte Grensepolitiet om å etterforske. For eksempel instruerte Statspolitikammeret i Tromsø ved betjent Ellila

«at Statspolitiet Narvik må være i høyeste alarmberedskap, Grepoposten [Grensepolitiposten] må underrettes, det må fritas skjerp kontroll med alle trafikkmeldinger, alle reisende som påtreffes som ikke kan gjøre rede for hvor de kommer fra eller hvor de skal reise hen, eller som ikke kan legitimere seg, skal arresteres. Det ble gitt beskjed til samtlige av Grensepolitiets poster samt alle av statspolitiets tjenstemenn i Narvik»¹³⁴

I tillegg til at Statspolitiet ga ordre til Grensepolitiet om at de skulle etterforske ulike saker, fikk de også ordre fra det tyske Sikkerhetspolitiet om at ulike saker skulle etterforsket. For eksempel ble Wahlstrøm bedt om å henvende seg til det tyske Sikkerhetspolitiet. Hos dem ble Wahlstrøm gitt et utklipp av magasinet «Veckojournalen», hvor det var et bilde av en del norske flyktninger som ble avbildet i Sverige. Blant de avbildet var losene Martin Pedersen og Amund Johnsen, som var sentral for flyktningetrafikken over Ballangen. I tillegg til å vise Wahlstrøm magasinutklippet, ble han beordret til å etterforske saken og pågripe Pedersen og Johnsen.¹³⁵

Ved flere anledninger var det også tett samarbeid mellom Statspolitiet og det tyske Sikkerhetspolitiet. Thorstein Dragly, statspolitikonstabel ved Statspolitiet i Narvik, forklarte i et avhør at «Det tyske sikkerhetspoliti var ofte oppe på Akerøys kontor og hadde konferanser med ham. Likeledes var Akerøy ofte ned hos sikkerhetspolitiet og at det foregikk et utstrakt

¹³³ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 525 – 527, dok. 43, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, side 1-2, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000525>.

¹³⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 132, avskrift av Statspolitiets vaktjournal, side 25 – 26.

¹³⁵ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 541, dok. 43, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, side 9, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000541>.

samarbeide mellom Akerøy og sikkerhetspolitiet er det vel vanskelig og legge skjul på.»¹³⁶ Politikonstabel Enevold forklarte under «Rapportskriverens bemerkninger:» at «I tiden 1/7-44 – 10/1-45 har han [Akerøy] utført 34 oppdrag for det tyske sikkerhetspoliti, fremdeles – ifølge kjørebooken – i distriktene utenfor Narvik»¹³⁷. I tillegg til at det var tett samarbeid, hendte det at Sikkerhetspolitiet tok over etterforskningen av større saker. For eksempel i saken om Pedersen og Johnsen tok det tyske Sikkerhetspolitiet over saken, og gjennomførte arbeidet som resulterte i at losene og broren til Pedersen ble fengslet frem til kapitulasjonen i 1945.¹³⁸

Akerøy sendte også rapporter til det tyske Sikkerhetspolitiet om arbeidet til Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik. Rapportene var uttalelser fra Akerøy om de ansatte i Grensepolitiet og Statspolitiet. For eksempel forklarte Kristian Brekke i et avhør den 21. mars 1946 at «Videre kjenner jeg til at Akerøy enten hver mnd. eller kvartalvis sendte rapporter til det tyske sikkerhetspoliti med tjenestlige uttalelser om oss som var ansatt i grense - og statspolitiet» og Brekke fortsatte videre forklaringen med «[...] kjenner til at Per Danielsen engang har sett en [rapport]. Denne var ialfald ikke svært smigrende idet han karrakteriserte Per Danielsen som en slabadask som det ikke gikk an å stole på i tjenesten.»¹³⁹

Statspolitiet samarbeidet også med de lokale politikontorene med flyktningsaker. Samarbeidet var i større grad å bistå Stats- og Grensepolitiet i registrering, beslag og gisselarrestasjoner. Samtidig hadde politikontorene ansvar for å holde en generell oversikt over personer som hadde forsvunnet fra deres jurisdiksjon. Registreringsarbeidet av personer som hadde forsvunnet, kunne for eksempel bli gjort å hente opplysninger fra forsyningsnemnden.¹⁴⁰ På grunn av politikontoret holdt den generelle oversikten etterspurte

¹³⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til politimesteren i Narvik, avhør av Thorstein Dragly, side 26.

¹³⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til politimesteren i Narvik, rapportskriverens bemerkninger, side 54.

¹³⁸ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 11, dok. 1a, dokumenter for påtegninger, siktelsen av Odd Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000011>.

¹³⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til politimesteren i Narvik, avhør av Kristian Emil Brekke datert 21. mars 1946, side 12.

¹⁴⁰ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 110, skriv til Grensepolitiet fra Akerøy datert 8. juni 1943, avskrift av fortegnelse over personer som ulovlig har forlatt landet fra Ballangen og omegn.

Statspolitiet lister over personer som hadde flyktet fra kontorets jurisdiksjon. I en korrespondanse mellom Akerøy Wahlstrøm, ble det lagt ved:

«1. Bekreftet avskrift av fortegnelse over personer som ulovlig er forlatt landet fra Ballangen og omegn i tiden først i august til sist i september 1942 og

2. bekreftet avskrift av fortegnelse over personer som ulovlig er forlatt landet fra Tysfjord distriktet i samme tidsrom.»¹⁴¹

Ifølge en liste over personer som hadde forlatt landet fra Ballangen og omegn i perioden, hadde 194 personer forlatt området. Informasjonen som ble opplyst om i listene var blant annet navn, fødselsdato, yrke, sivilstatus, foreldre og bostedsadresse.¹⁴² Listen over personer som hadde forlatt landet i Tysfjord var på 52 navn, og inneholdt kun informasjon som navn, bosted, når beslag ble gjennomført, og hvor og når dokumentet ble sendt videre.¹⁴³ Ønsket til både Stats- og Grensepolitiet om å få tilgang på lister som forklarte hvor mange som hadde flyktet, henger sammen med Grensepolitiet sine poster. Det var viktig for både Statspolitiet og Grensepolitiet at områder som bar preg av høy fluktandel ble prioritert for å stoppe ytterligere flyktningsstrøm.

Fordelingen mellom de norske og tyske politistyrkene skapte et hierarki, men større deler av arbeidet var preget av instruks gitt av sentrale myndigheter. Instruksene og rundskrivene var med på å standardisere hvordan politiarbeidet i de ulike enhetene foregikk. En tydelig standardisering kom fra Statspolitiet i Oslo, gjennom «Instruks for innføring av en standardisert registerordning for Statspolitiets samtlige tjenestesteder, av 30. juni 1943.» som kom til virkning fra 1. juli.¹⁴⁴ Standardiseringen medførte til at Statspolitiet måtte registrere

¹⁴¹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 110, skriv til Grensepolitiet fra Akerøy datert 8. juni 1943, side 1.

¹⁴² RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 110, skriv til Grensepolitiet fra Akerøy datert 8. juni 1943, avskrift av fortegnelse over personer som ulovlig har forlatt landet fra Ballangen og omegn.

¹⁴³ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 110, skriv til Grensepolitiet fra Akerøy datert 8. juni 1943, avskrift av fortegnelse over flyktede personer datert 10. mars. 1943.

¹⁴⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 39, diverse dokumenter, tillegg til Instruks for innføring av en standardisert reguleringsordning for Statspolitiets samtlige tjenestesteder, av 30. juni 1943.

personalkort relevant til de ulike sakene som Statspolitiet etterforsket. Registeringen hadde særlig betydning for avhørene til Statspolitiet og var med på å tydeliggjøre ulike opplysninger som kunne være til nytte for saker som Statspolitiet etterforsket. Sentralt i registeringen var punkt 18: «Opplysninger om personens forbindelse med saka».¹⁴⁵ Standardiseringen medførte til tydeliggjøring i hvordan Statspolitiet skulle innkalle til møter med ulike personer av interesse.¹⁴⁶ I 1944 kom det et skriv fra lederen av det tyske Sikkerhetspolitiet som inneholdt «Feil under anholdelser» av SS- Sturmbannführer Dr. Jur. W. Zirpins, som forklarte de riktige måtene som tjenestemenn i politiet skulle anholde personer. Hensikten med skrevet fra Dr. Zirpins skyldes av at flere politibetjenter i Det tredje riket ble skadd eller drept i tjenesten. Det gjorde at de valgte å komme med noen bemerkninger som skulle endre hvordan politibetjenter skulle håndtere anholdelser. Til tross for standardiseringen igjennom instruks og rundskriv, var det forskjellige oppfatninger på hvordan retningslinjene måtte følges. For eksempel i 1944 var det en konflikt mellom Hans Peder Akerøy og Halvor Kaare Sannes, som hadde tjenestegjort i Tromsø. Sannes hadde blitt i 1944 overført til Grensepolitiet i Narvik. I avhør forklarte Sannes om at «Jeg bemerker da at det var merkelig at saken skulle etterforskes så meget annerledes her i Narvik enn andre steder i landet.»¹⁴⁷ Sannes ble oppfordret til å ikke komme utenfra å gi belæring på hvordan drive etterforskning og måtte bare sette seg inn i hva som sto i rundskrivet.¹⁴⁸ I samme avhør forklarte Sannes at «Rundskrivet gikk ut på at det i alle flyktingesaker skulle foretas beslag og registrering, likeledes skulle det i alle tilfeller foretas gisselarrestasjon så fremt det fantes et mannlig medlem i familien.»¹⁴⁹

¹⁴⁵ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 39, diverse dokumenter, tillegg til Instruks for innføring av en standardisert reguleringsordning for Statspolitiets samtlige tjenestestede, av 30. juni 1943.

¹⁴⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 39, diverse dokumenter, innkallelse

¹⁴⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til politimesteren i Narvik, avhør av Halvor Kaare Sannes datert 22. april 1945, side 16 – 18.

¹⁴⁸ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til politimesteren i Narvik, avhør av Halvor Kaare Sannes datert 22. april 1945, side 16 – 18.

¹⁴⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til politimesteren i Narvik, avhør av Halvor Kaare Sannes datert 22. april 1945, side 16 – 18.

Felles arbeidsoppgaver for Statspolitiet og Grensepolitiet var å gjennomføre avhør i flyktningsaker. Normalt ble personer i nær familie med den forvunnede eller en person som kunne ha sett noe som ville ha vært til hjelp for etterforskningsarbeidet. Avhørene var med på å forsøke å bevise at personen var skyldig i overtredelse av en bestemmelse. Sentralt for Statspolitiet var å få forklaringer fra slekt og familie av personen som flyktet til Sverige. Under saken om Alfred Jakobsen, som ble arrestert som gissel, var konen hans avhørt hos Statspolitiet med Rindahl. Rindahl var fra likvidasjonsstyret, og han og Akerøy stilte hun spørsmål om sønnene og rundt illegale gjenstander som Jakobsen og konen hadde i sitt hus.¹⁵⁰ Et annet eksempel på avhør av personer som var i nær slektskap var da fire personer fra Narvik flyktet til Sverige den 29. november 1941. Rundt en måned etter personene hadde kommet seg over grensen ble fedrene til tre av personene og stefaren til den siste avhørt av Statspolitiet. Informasjon som Torfinn Huseby, statspolitikonstabelen som tok avhøret, særlig var ute etter hvordan kjennskap familien hadde til at sønnen deres planla å flykte og hvordan militær bakgrunn de ulike sønnene hadde. Under avhørene kom det frem at tre av mennene var fenriker og en var sersjant, alle i samme divisjon.¹⁵¹ Informasjonen som ble gitt i slike avhør var sentralt i å finne ut av hva som hadde både skjedd med personen som hadde flyktet, og kartlegge eventuelle andre personer som kunne ha planlagt å gjøre det samme. Samtidig forsøkte Stats- og Grensepolitiet å finne ut, særlig i starten av okkupasjonen, om personene som flyktet kunne utgjøre noen større trussel mot okkupasjonsmakten sin samfunnsorden. Eksempler på slike trusler var Englandstrafikken, for en lengre rute for personer som flyktet til England var igjennom Sverige. Personer med militær erfaring som flyktet kunne innebære en trussel for at disse skal ta turen til England å bistå de allierte i deres kamp mot Tyskland.

En sentral del av Grensepolitiet sitt arbeid var å gjennomføre registreringer rundt personer som hadde blitt meldt savnet, og arrestasjon av gisler. For eksempel forklarte Halvor Kaare Sannes, ved Grensepolitiet i Narvik at «Arbeidet bestod i beslag og registrering, gisselarrestasjoner m.v.».¹⁵² Politifullmektig Aartun ved Oslo Politikammer sin

¹⁵⁰ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 18, rapport til politimesteren i Narvik datert 5. september 1945, side 1-2.

¹⁵¹ Stian Bones' personlige arkiv, Sakspapirpakke 1 fra Statspolitiet i Narvik, saksnummer 72/41 A.N., rapport til statspolitistjefen angitt av politikonstabel Torfinn Husby datert 29. desember 1941.

¹⁵² RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til politimesteren i Narvik, avhør av Halvor Kaare Sannes datert 22. april 1945, side 16 – 18.

Kriminalavdeling, med ansvar for landssviksaker, beskrev at «Oppgaven [til Grensepolitiet] var å pågripe flyktninger, forhindre grensesmugling og å opprettholde grensesonebestemmelsene»¹⁵³. Aartun sitt brev antyder at som Grensepolitiet skulle gjennomføre i første omgang var «å pågripe flyktninger, forhindre grensesmugling og å opprettholde grensesonebestemmelsene» og at særlig oppgaver som å ta beslag og registrering hos personer som har flyktet og gisselarrestasjoner kommer som en sekundær oppgave. Oppfatningen blir styrket av Hålogalands lagmannsrett funn i landssviksaken mot Kristian Brekke at «[...], da grensepolitiets hovedoppgave var å pågripe flyktninger».¹⁵⁴

Aartun sitt sitat bekrefter at «å pågripe flyktninger, forhindre grensesmugling og å opprettholde grensesonebestemmelsene» var de primære oppgavene.¹⁵⁵ Under disse primære arbeidsoppgavene var passkontroll. Passkontrollen var under arbeidsoppgaven til Grensepolitiet om å overholde grensesonebestemmelsene. Oppgaven ble gjennomført hovedsakelig ved de ulike postene til Grensepolitiet og kontroller på rutebåter og postbåten i grensesoneområdene. Sentralt var passkontrollen på rutebåtene til Skjomen. Det hadde som bakgrunn i at båtene endte opp i et område som var sperret av tyskerne.¹⁵⁶ For at interessene til de tyske okkupasjonsmaktene skulle bli opprettholdt, var viktig for å hindre uønska reiser av personer som ikke kan forklare hvorfor de er i dette området. Slike kontroller medførte arrestasjoner, som arrestasjonene av Kåre Heggen og Artur Knee.¹⁵⁷

Selv om primæroppgaven var å pågripe flyktninger og opprettholde grensesonebestemmelsene, gikk en god del av arbeidet til Grensepolitiet til å registrere bo, familie, og andre opplysninger som kunne være til nytte for etterforskningen. En del av registreringen var å «innhente opplysninger om gjenværende familiemedlemmers antal,

¹⁵³ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 36, rundskriv nummer 25 fra Riksadvokaten datert 28. november 1945, side 2.

¹⁵⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, rettsprotokoll fra Hålogaland lagmannsrett den 25. januar 1946 – landssviksak nr. 7/1946 mot Kristian Emil Brekke.

¹⁵⁵ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 36, rundskriv nummer 25 fra Riksadvokaten datert 28. november 1945, side 2.

¹⁵⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, rettsprotokoll fra Hålogaland lagmannsrett den 25. januar 1946 – landssviksak nr. 7/1946 mot Kristian Emil Brekke.

¹⁵⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 1, påtegningsomslag, side 2.

økonomiske stilling, pantegjeld på eiendommen eller annen gjeld». ¹⁵⁸ I tillegg ble innholdet som befant seg på eiendommen registrert for å vurdere den totale likviditeten til den forsvunne personen og familien til vedkommende. Opplysningene kunne bistå i arbeidet til Statspolitiet og deres vurderinger. For eksempel ville opplysninger om gjeld, økonomisk stilling og innholdet i eiendommen kunne gi indikasjon på både hvor mye personen hadde tatt med seg og kunne gjøre beslagsarbeidet lettere. Samtidig kunne informasjonen være med på å hjelpe Statspolitiet avklare hvilke personer som skulle avhøres. Det var særlig for å kartlegge de mulige hjelpere, innhente opplysninger som kan være nyttig for å stoppe vedkommende fra å komme seg over grensen, og kunne finne ut av andre personer som også hadde forsvunnet. I tillegg var også en del av registreringsarbeidet å finne ut av hvilke mulige veier som vedkommende kunne ha tatt for å kunne komme seg over grensen. Registering av fluktveiene var ikke bare viktig for å stoppe den enkelte personen som forsøkte å flykte til Sverige, men det kunne også være med å bistå i det helhetlige arbeidet til Statspolitiet i forhold til flyktningetraffikken. Slike opplysninger kunne være med på å medføre til at Statspolitiet kunne gjennomføre spesielle tiltak for å stoppe større fluktruter. For eksempel fikk Halvor Kaare Sannes tilbake et arbeid i forhold til en fluktsak, hvor han fikk påtegning fra Akerøy for at det ikke «[...] var undersøkt hvilken vei flyktingene hadde tatt [...]». ¹⁵⁹

For å finne ut av hvordan Statspolitiet og Grensepolitiet etterforsket for å stoppe personer som flyktet, skal oppgaven i påfølgende underkapitler også drøfte i hvilken grad arbeidet var reaktivt eller proaktivt, drøfte hvordan enhetene drev avskrekkende arbeid, drøfte innsamlingen av etterretning, og drøfte hvordan den enkelte ansatte i Stats- og Grensepolitiet kunne påvirke etterforskningsarbeidet.

4.1 Reaktivt eller proaktivt etterforskningsarbeid?

Etterforskningsarbeidet til Statspolitiet og Grensepolitiet var sammensatt. Som beskrevet i avsnittet over gikk en stor del av arbeidet til Grensepolitiet og Statspolitiet ut på å registrere og ta beslag på bo til personer som allerede hadde blitt meldt savnet. Det gjorde at en del av arbeidet var gjort i etterkant at en person hadde forsvunnet. Arbeidet var gjort i tråd

¹⁵⁸ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 140, Saksomslag med påtegninger beslaglagt på Statspolitiets kontor, S.P.J.nr. 176/42.A.

¹⁵⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til politimesteren i Narvik, avhør av Halvor Kaare Sannes datert 22. april 1945, side 16 – 18.

med de retningslinjene gitt fra de sentrale politikontorer i både norsk og tysk politi. Sentralt i arbeidet var å se på arbeidet som enten reaktivt eller proaktivt etterforskningsarbeidet. Begrepene reaktivt og proaktivt arbeid er innarbeidet i moderne politiarbeid, og blir definert av Paulsen og Simensen som «[...] nemlig proaktiv forebygging, det vil si å være i forkant av kriminaliteten og hindre at den i det hele tatt skjer, og reaktiv forebygging, det at man forhindrer at kriminalitet gjentar seg.»¹⁶⁰ For å tilknytte begrepene til arbeidet til Statspolitiet og Grensepolitiet handlet det reaktive politiarbeidet om registreringen, avhørene og posisjoneringen av Grensepolitiet sine poster. Proaktivt etterforskningsarbeid handlet om å stoppe personer som hadde lagt planer om å komme seg til Sverige, kartlegge nettverk som jobbet organisert og andre tiltak som skulle stoppe en persons flukt selv om ikke personen var blitt meldt savnet. Tiltakene kunne variere mellom opprettelser av kontrollposter og kartlegging av personer som kunne ha vært en trussel mot samfunnsordenen.

Kartleggingen av personer som var i en risiko for å ha flyktet, planla å flykte eller av andre grunner hadde forsvunnet gir en indikasjon på hvor stor oppnåelse etterforskningsarbeidet til Statspolitiet hadde. Fagertun peker på at under 10 prosent av personer som flyktet over til Sverige fra Nord-Norge ble direkte etterforsket, men at Statspolitiet hadde oversikt over en god del av personer som hadde flyktet til Sverige.¹⁶¹ Utfra kildematerialet ser det ut til at Statspolitiet ikke hadde kjennskap til majoriteten av personer som flyktet. Kjennskapet kom først når personen ble meldt savnet. Statspolitiet benyttet seg i dokumentene sine i mange saker betegnelser som «antas ulovlig forlatt landet», «forlatt landet ulovlig», «savnet fra sitt bosted», «savnet» og «overtredelse av Reichskommissars forordning av 12/10 – 42».¹⁶²

Siden Statspolitiet ikke hadde kjennskap til at disse personene vurderte å flykte over grensen, ble en del av arbeidet å kartlegge om disse personene fortsatt var i landet eller om de hadde kommet seg over grensen til Sverige. I saken om Osvald Ertsås og han kone Bodhild benyttet Statspolitiet betegnelsen «forlatt landet ulovlig», men beordret Grensepolitiet videre

¹⁶⁰ Jens Erik Paulsen og Trond Kyrre Simensen, «Generalistens rolle i etterretningsstyrt politiarbeid,» *Nordisk politiforskning* 6, nr. 2 (2019), <https://doi.org/10.18261/issn.1894-8693-2019-02-07>.

¹⁶¹ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 495-96.

¹⁶² RA/S-3138-44, Landssvikkarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 140, Saksomslag med påtegninger beslaglagt på Statspolitiets kontor, S.P.J.nr. 301/44.A.Na., S.P.J.nr. 139/44 A.Narv ik, S.P.J.nr. 343 – 375/44.A.Na., S.P.J.nr. 133/45.A.Na og S.P.J.nr. 75/44.A.

om at «Videre bes opptatt rapport om når og på hvilken måte de forsvant og om det er kjent hvor de nu oppholder seg».¹⁶³ Når Statspolitiet ikke visste om at personer hadde flyktet før de hadde fått beskjed om at vedkommende hadde forsvunnet, ble det videre etterforskningsarbeidet å forsøke å stoppe personen før de krysset grensen.

I flere saker sørget de nærmeste til den forvunnede om at vedkommende skulle bli meldt savnet etter et par dager. For eksempel ble det inngått en avtale mellom Ivar Iversen og familien om at han skulle bli meldt savnet etter 14 dager, og innen den tid de ga beskjed hadde de «mottatt melding om at han var kommet vel frem».¹⁶⁴ Samtidig er det andre eksempler fra kildematerialet som indikerer på at det var gjort flere familier denne typen passiv.

Selv om en større del av rapportene inneholdt allerede forvunnede personer, så inneholder materialet også rapporter hvor betegnelser som «mistenkt for å ha planlagt å forlate landet ulovlig» og «[...] pågrepet for at de hadde gjort forberedelser til å forlate landet ulovlig [...]» står.¹⁶⁵ Rapportene og vaktjournaler indikerer på at selv om Statspolitiet sin etterforskning kunne ha en tendens til å få opplysninger om at en person har forsvunnet etter eller når vedkommende har kommet langt i sin flukt til Sverige, så hadde politiet informasjon til at de kunne arbeide proaktivt. Antallet for hvor mange de klarte å stoppe var ikke høy, men de hadde suksess på noen av sakene. I tillegg er det ikke mulig å si hvor stor andel av personer som vurderte å flykte, men ikke gjennomførte. Oppgaven skal ta for seg nærmere hvordan Statspolitiet jobbet med det avskrekkende arbeid i kapittel 4.2.

Grensepolitiet sin påvirkning i arbeidet var både reaktivt og proaktivt arbeid. Den generelle arbeidet av Grensepolitiet gikk til å bemanne de ulike postene som hadde blitt plassert rundt om i området til Statspolitikammeret. Postene som ble foreslått opprettet av Grensepolitiet den 10. desember 1942 av gruppelederen i Narvik, i konferanse med Akerøy, var Øyjord, Skjomen, Ballangen og Hellemobotn. Postenes plassering var særlig tilknyttet at

¹⁶³ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 140, Saksomslag med påtegninger beslaglagt på Statspolitiets kontor, S.P.J.nr. 270/42.A.

¹⁶⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 134, rapport til politimesteren i Narvik, side 20 – 21.

¹⁶⁵ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 140, Saksomslag med påtegninger beslaglagt på Statspolitiets kontor, S.P.J.nr. 234/43.A.Na.

RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 132, utskrift av Statspolitiets vaktjournal, side 20.

de var nærme grensen og at flere saker hvor personer hadde flyktet over disse områdene.¹⁶⁶ For eksempel ble det påpekt i et brev om at en av begrunnelsene til opprettelsen av Grensepolitiet sin post i Ballangen var at «Dette sted har vært benyttet som utgangspunkt for ca. 200 rømmninger, veien har blir her kalt «B urmaveien»». ¹⁶⁷ Opprettelsen av Grensepolitiet sin post på Hellemobotn hang sammen med den store flyktingetrafikken i Tysfjord. I Hellemofjorden bodde det hovedsakelig samer, og en rekke av disse var sentrale loser for å følge over personer i området rundt Tysfjord.¹⁶⁸

I tillegg ble det vurdert om å opprette post ved Bjørnfjell, men ble ikke anbefalt å opprette posten. Anbefalingen ble begrunnet med at det allerede eksisterte en post som tilhørte det tyske Grensepolitiet, blant annet bemannet av to konstabler fra Narvik politi.¹⁶⁹ Forklaringen til Wahlstrøm om da han ble overført til Grensepolitiet i Narvik, gir en indikasjon på opprettelsen av posten ved Bjørnfjell: «[...] det var poster i Ballangen, Bjørnfjell, Trældal og Bjerkvik. [...] Postene var utsatt da jeg tiltråtte her i Narvik så jeg opprettholdt de poster som allerede var opprettet, bortsett fra at jeg inndro en post i Skjomen på grund av lite personell». ¹⁷⁰ Mathias Eriksen trekker frem i sin masteroppgave at «Statspolitilederne i nord var viktig i etableringen av Grensepolitiet, og sørget for at stasjoner ble plassert i området hvor tyskerne ikke var tilstede, slik at de ble avlastet og kunne mer effektivt stanse flyktingstrømmer.»¹⁷¹ I Narvik var Akerøy med på å fastsette hvor Grensepolitiet sine poster skulle plasseres, noe som støtter opp under Eriksen sin påstand. Grensepolitiet sin post i Hellemobotn ble ikke videre omtalt i kildematerialet, og det indikerer derfor at det ikke ble videreført. Videreføringen kunne ha noe med at det var stasjoneringen av tyske styrker rundt Tysfjord. Ragnar Ulstein påpeker at «Det var stasjonert store tyske

¹⁶⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 105, skriv til lederen av Grensepolitiet datert 10. desember 1942

¹⁶⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 105, skriv til lederen av Grensepolitiet datert 10. desember 1942

¹⁶⁸ Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 175 - 76.

¹⁶⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 105, skriv til lederen av Grensepolitiet datert 10. desember 1942

¹⁷⁰ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 527, dok. 43, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000527>.

¹⁷¹ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 123.

styrkar på Drag i Tysfjord. Andre mindre styrkar låg i Kjøpsvik og i Hellemobotn.»¹⁷² Stasjoneringen av de tyske styrkene medførte nok også til at det ikke var så mange poster i Grensepolitiet sin kontroll i den sørlige delen narviksregionen. Plasseringen av Grensepolitiet sine poster hadde sammenheng med informasjonen som Stats- og Grensepolitiet hadde av informasjon om hvilke ruter som flyktingene brukte. Ulstein beskriver i sin bok at «Neste store trafikkområde gjekk ved Narvik, over Skjomdalen, Trældal og Vassdal mot Abisko, eller grensa ved Bjørnfjell.»¹⁷³

Allerede før de forslagene om plasseringen av poster som har blitt beskrevet hittil i kapitlet, kom det også et forslag den 27. oktober 1942 om å opprette to poster, Skjomen og Ballangen. Disse to postene skulle bli bemannet av medlemmer av hirden.¹⁷⁴ Det at gruppelederen i Grensepolitiet ønsket å opprette disse to postene knyttes til at rett etter opprettelsen av Grensepolitiet var det ikke nok midler til å ha mange ansatte i landet.¹⁷⁵

I tillegg til den allerede faste bemanningen gjennom okkupasjonen, hendte det at Statspolitiet beordret om at det skulle bli bemannet opp ytterligere på enkelte poster. Økningen i bemanningen var for å respondere på informasjon om at personer planla å flykte over et visst område eller at det er en større pågang av personer over det området. Den 23. februar 1943 ga, for eksempel lederen av Statspolitiet i Tromsø ordre om at «Gruppekommandoen Grensepolitiet må forberede forøkelse av vaktstyrken slik at denne forøkes til minst 4 – 5 mann. Patruljevirkomheten må utvides straks mest mulig overalt hvor grensepolitiet er anbragt for effektiv kontroll for å hindre römning».¹⁷⁶ Grensepolitiet hadde ikke nok folk til å kunne bemanne postene i tråd med ordren fra Statspolitiet i Tromsø, og det medførte at de så seg nødt til å benytte seg av personer fra Hirden. Statspolitiet i Tromsø ga følgende ordre i forhold til økningen i bemanningen ved postene til Grensepolitiet: «Overenstemmende med ordning sydpå bruker man hirden til forsterkning Grepo

¹⁷² Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 177.

¹⁷³ Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 164.

¹⁷⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 107, skriv til lederen av Grensepolitiet datert 27. oktober 1942.

¹⁷⁵ Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen*, 31.

¹⁷⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 132, utskrift av Statspolitiets vaktjournal, side 19.

[Grensepolitiet] for ca. 14 dager. Støtt Grepo. Med deres lokalkjennskaper».¹⁷⁷

Bruken av Hirden for å forsterke de ulike postene til Grensepolitiet kunne ha noe med den helhetlige tanken om hva Statspolitiet og Grensepolitiet skulle være. Karl A. Marthinsen, leder av Statspolitiet, mente at «Det var viktigere at hans menn var «politisk pålitelig» enn at de hadde politiutdannelse [...]».¹⁷⁸ De ansatte i Grensepolitiet var i hovedsak rekruttert igjennom Nasjonal Samling, men Statspolitiet hadde ansatte som ble beregnet som «førkrigsansatte». Betegnelsen betyr at de var ansatt i Statspolitiet før okkupasjonen, og derfor hadde den opprinnelige politiutdanningen som var før krigen.¹⁷⁹ Erfaringen fra førkrigstiden medførte til at det var en del kompetanse. For eksempel på å innhente informasjon og etterforske forskjellige saker. I neste avsnitt skal det sees på hvordan Stats- og Grensepolitiet innhentet informasjon.

En del av arbeidet som medførte at personer ble arrestert eller mistenkt for å forsøke å flykte, var å innhente informasjon fra ulike aktører. Om hvordan Statspolitiet innhentet informasjonen kommer oppgaven nærmere inn under kapittel 4.3, men dette avsnittet skal omhandle bruken av informasjonen som var innhentet. Informasjonen som Grense- og Statspolitiet baserte sin etterforskning, kunne komme fra flere forskjellige. Det gjorde at politiet måtte bruke ressurser for å undersøke om påstandene stemte.

Statspolitiet opprettet også lister over «De mest utpregede motstandere [...]», eller det som Eriksen kaller for «jøssinglister».¹⁸⁰ Listen inneholdt personer som ble kartlagt av Statspolitiet under beskrivelsen «Samtlige på listen oppførte voksne personer er motstandere av NS og den tyske forsvarsmakt og er således ikke pålitelige. Politisk tilhører de, de gamle partier (Arbeiderpartiet og Venstre) og lever framleis i den gamle tro. Tilsynelatende opptrer de loyale og viser en viss iver i tjenesten. Det skjer selvsagt på grunn av de tilstedeværende forhold.»¹⁸¹ På listen var det 10 navn som ble sendt til de tyske Sikkerhetspolitiet den 22.

¹⁷⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 132, utskrift av Statspolitiets vaktjournal, side 19.

¹⁷⁸ Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen*, 31.

¹⁷⁹ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 26.

¹⁸⁰ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 33, skriv fra Akerøy til Sikkerhetspolitiet i Narvik datert 22. februar 1943.

Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 91.

¹⁸¹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 33, skriv fra Akerøy til Sikkerhetspolitiet i Narvik datert 22. februar 1943.

februar 1943, og hvor navnene var personer som bodde i nærheten av grensen.¹⁸²

Bekymringen over personer som var tydelige motstandere kan sees i sammenheng med flyktningsvirksomheten på Østlandet, hvor større organiserte grupper av motstandspersoner opprettet ruter for å få personer over grensen til Sverige. For eksempel hadde Milorg en organisering hvor de systematiserte mindre grupper og utviklet nye grupper for å få personer over grensen til Sverige.¹⁸³ Når større grupperinger og organiseringer kommer i rapportene til Statspolitiet og andre politienheter, kunne det være med på å kunne avdekke hele organisasjonen. Noe som i det lengre løp kunne stoppe en del personer som planla å flykte over til Sverige.

En del av innsamlingen av informasjon av Statspolitiet kom igjennom postkontroll. Det vil si at de gikk igjennom et utvalg brev for å se om det var noe som kunne utgjøre en trussel mot samfunnsorden nedsatt av okkupasjonsmakten og NS-myndighetene. Postkontrollene kommer særlig frem i utskriften av Statspolitiets vaktjournal. Det er vanskelig å spesifikt tilknytte postkontroll til etterforskningen av flyktningsaker, da vaktjournalen refererte til brev som ble beslaglagt som «illegale brev».¹⁸⁴

Kjennskap til befolkningen og distriktet var sentralt i å stoppe personer som forsøkte å flykte til Sverige. Av de personene som hadde lederansvaret i Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik, så var det kun Hans Peder Akerøy som hadde lokalkunnskap. Selv om Akerøy var fra Trondenes, rett utenfor Harstad, så ble han ansatt i politiet i Narvik allerede 1919, over 20 år før omgjøringen av Statspolitiet til et politisk politi for de nazistiske myndighetene.¹⁸⁵ Odd Eivind Wahlstrøm, som var gruppeleder for Grensepolitiet i Narvik mellom januar 1943 og

¹⁸² RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 33, skriv fra Akerøy til Sikkerhetspolitiet i Narvik datert 22. februar 1943.

¹⁸³ Ragnar Ulstein, *Svensketrakikken I: Flyktingar til Sverige 1940 - 43*, 3 bd., bd. 1, Svensketrakikken, (Oslo: Det norske samlaget, 1974), 122.

¹⁸⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 132, utskrift av Statspolitiets vaktjournal, side 2.

¹⁸⁵ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 2, rapport til politimesteren i Narvik datert 14. mai 1945.

oktober 1944, var født i Gjerpen på Østlandet og først kom til Narvik i 1943.¹⁸⁶ Kristian Emil Brekke, gruppeleder av Grensepolitiet i Narvik fra 1944 og ut krigen, ble født i Sande på Sunnmøre, og ble ikke overført til Narvik før i oktober 1942¹⁸⁷. Akerøy sin erfaring fra Narvik, i tillegg til at han var leder av Statspolitiet i Narvik, gjorde han til en person som hadde meninger om hvor de ulike grensepostene skulle være lokalisert. For eksempel ved forslaget om hvor de ulike grensepolitipostene skulle bli plassert, så kommer det fram «Med hensyn til Bjørnefjell foreslåes at her ikke blir å opprette post da det forut er Tysk Grensepoliti, samt to konstabler fra Narvik politi. 1 ste Betjent Akerøy foreslår derfor at det ikke blir å opprette post her foreløpig da han mener at det er unødvendig».¹⁸⁸ Ved bemanningsutfordringer på Grensepolitiet sine poster, ble Hirden bedt om å bistå på grunn av lokalkjennskap.¹⁸⁹ Når det ble ønsket at personer skulle ha lokalkjennskap til området kan det begrunnes med at personen kunne ha tilgang til ulike rykter og fortellinger, hadde kjennskap til litt mer ukjente ruter og veier som personer benyttet seg av.

4.2 Avskrekkende arbeid

I forrige underkapittel ble det drøftet om arbeidet til Statspolitiet og Grensepolitiet var reaktivt eller proaktivt etterforskningsarbeid. I tillegg til det proaktive arbeidet kommer en del av det avskrekkende arbeidet. Med avskrekkende arbeid menes arbeid som har blitt gjort av Statspolitiet, Grensepolitiet eller andre enheter som medførte til at personer revurderte det å flykte over til Sverige. En av de mest sentrale arbeidene som var med på å begrense flukt var å ta gisler. Å ta gisler vil si å arrestere personer som var i nær slektskap til den personen som flyktet. Gisselarrestasjoner ble allerede innført i 1942, men ble hyppigere brukt nasjonalt i

¹⁸⁶ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 10, dok. 1a, dokumenter for påtegninger, siktelsen av Odd Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000010>.

¹⁸⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 1, påtegningsomslag, side 2.

¹⁸⁸ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 105, skriv til lederen av Grensepolitiet datert 10. desember 1942

¹⁸⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 132, avskrift av Statspolitiets vaktjournal, side 19.

1943 og utover krigen.¹⁹⁰ Fagertun trekker frem fire kriterier for hvem som kunne bli arrestert som gissel:

«

- *Bare friske menn mellom 16 og 60 år*
- *Det skulle være direkte slektskap mellom flyktning og gissel (far, bror – ikke søskenbarn, onkel)*
- *Medlemmer av Nasjonal Samling, eller klart tyskvennlige skulle ikke tas som gissel*
- *Folk med særskilt og viktig yrkeskompetanse som eksempelvis gruvearbeidere, jernbanefolk, teknisk ansatte i kommuner som ikke arresteres».*¹⁹¹

Fagertun bemerker også at «Tysk sikkerhetspoliti presset gjerne på for å bruke gisselstraffen oftere for å skremme folk fra å flykte til Sverige, mens Statspolitiet hadde problemer med å finne egnede gisler».¹⁹² I Narvik var det ikke nødvendigvis presset fra det tyske Sikkerhetspolitiet som var roten til at en god del av gisler ble arrestert, da Akerøy var en sentral person som forsikret seg om at det skulle arresteres gisler i de fleste flyktningssaker. Wahlstrøm forklarte seg i et avhør at

*«I alle spørsmål som dukket opp i forbindelse med arrestasjoner måtte jeg derfor først konferere med Akerøy og han tok så avgjørelsen. Det var hovedsakelig gisselarrestasjoner det gikk ut på ialfald for grensepolitiets vedkommende, og det ble aldri foretatt gisselarrestasjoner uten at jeg først hadde konferert med Akerøy».*¹⁹³

Det overordnede ansvaret for gisselarrestasjoner ved Statspolitiet i Narvik var Akerøy, og det kom frem i hvilke tanker han hadde om hvordan både gissel- og registreringsarbeidets skulle gjennomføres. Akerøy hadde sterke meninger om at gisselarrestasjonene skulle bli foretatt, og at mye skulle til for at personene ikke ble arrestert. I kapittel 4.4 kommer oppgaven nærmere inn på hvordan betjentene i både Grensepolitiet og Statspolitiet kunne påvirke om

¹⁹⁰ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 496.

¹⁹¹ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 498.

¹⁹² Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 498.

¹⁹³ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 525 – 527, dok. 43, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, side 1-2, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000525>.

det ble tatt gisselarrestasjoner og annen påvirkning på etterforskningsarbeidet. I ankeerklæring til Høyesterett fra Akerøy forklarte han at «Stats og grensepolitiet har foretatt 134 arrestasjoner som i byretsdommen nevnt. Men heri er innbefattet alle arrestasjoner, også dem i distriktet (ble innbragt til Narvik). Det dreier sig her bare om flyktning og gisselarrestasjoner.»¹⁹⁴ Tallene som Akerøy presenterte viser at det var både få personer som ble arrestert for å flykte, og at det er få personer som ble arrestert i form av gisselarrestasjoner. Effekten av gisselarrestasjoner er vanskelig å peke ut, for en oversikt over personer som ikke flyktet finnes ikke. Et slikt register ville ha vært nærmest umulig å lage.

I tillegg var grunnen til hvorfor personer ikke flyktet mer sammensatt enn at et nært familiemedlem ble arrestert hvis personen flyktet. Fredrik Fagertun påpeker at bruk av gisselarrestasjon som represalier hadde to utfall. Den første var at personene som ikke måtte flykte, revurderte om de skulle det. Det andre utfallet var at personer som risikerte å bli arrestert som gissel, flyktet for å ikke bli arrestert.¹⁹⁵ I tillegg til å kunne ha den effekten som Fagertun påpeker, så hadde også en fiendtliggjøring av politiet blant befolkningen. For eksempel i perioden hvor det var ganske mange fra Ballangen som valgte å flykte, så ble det samtidig foretatt gisselarrestasjoner. I stemningsrapporten til Wahlstrøm i september 1943 informerte Wahlstrøm at gisselarrestasjonene har medført at «Dette har bevirket at den så før samfundfiindelige befolkning, har fått et veldig hat til politiet, iallfall fra en stor del av befolkningen».¹⁹⁶ Bruk av gisselarrestasjoner ble brukt jevnlig i Narvik-distriktet helt frem til 2. mai 1945 hvor det kom en endring i metodebruken. Hans Peder Akerøy, som politikaptein, sendte ut en hemmelig ordre til politimesteren i Narvik, hvor det sto «Heretter skal gisler i flyktning saker ikke tas, hvilket herved meddeles til underretning».¹⁹⁷

Ikke bare arbeid som var rent proaktivt inneholdt avskrekkende arbeid, da også en del av etterforskningsarbeidet hadde noen avskrekkende elementer. En sentral del av å drive etterforskningsarbeid var det å avhøre personer som kunne besitte seg av informasjon som

¹⁹⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 169, ankeerklæring datert 23. desember 1946, side 4.

¹⁹⁵ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 503.

¹⁹⁶ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 162, dok. 19, Omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, befolknings stemning og forhold i september 1943, side 3, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000162>.

¹⁹⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 103, hemmelig skriv fra Akerøy datert 2. mai 1945

kunne være tilknyttet i saken. Det er en gitt sannhet om at de tyske politimyndighetene benyttet seg av voldelige handling og trusler om voldelige handlinger. Langt mindre var det i de norske politistyrkene, men det hendte at det foregikk. For eksempel forklarte Jentoft Pettersen i august 1945 om at «Under avhør av dennes hustru [konen til Albert Pettersen] har så en av personene i følge og da muligens Brekke truet henne med pistol for å få henne til å si hvor de hadde pengene oppbevart»¹⁹⁸. I tillegg kommer det en sak om Akerøy og tyske Wehrmacht, hvor John Meier Storjord forklarte at

«Jeg blev med en gang overført til Narvik til den tyske værmakt og avhørt av dem. Akerøy var meget overlegen og krønsk og var truende, og truet med bl.a. at jeg skulde finne fram våpen som han påstod jeg var i besiddelse av. Av tyskerne blev jeg truet med under avhør at hvis jeg ikke snakket sant skulde jeg bli skutt, blev slått og mishandlet»¹⁹⁹.

Selv om eksemplene hvor muligens Brekke truet med våpen og den truende adferden til Akerøy, hevder Eirik Veum at Statspolitiet og underavdelingene (inkludert Narvik) hadde langt mindre vold og trusler i avhør enn ellers i landet²⁰⁰. Påstandene til Veum støttes av kildematerialet. I kildematerialene er det minimalt med referanser til at personer i Statspolitiet og Grensepolitiet har benyttet seg av voldelige metoder for å få ut informasjon. De fleste ganger kildene referer til vold og trusler i avhør, er tilknyttet når personer i Narvik var stasjonert i Trøndelag og sørover.

4.3 Etterretning

For at Statspolitiet og Grensepolitiet kunne drive effektivt politiarbeid var det sentralt å innhente etterretning. Sentral informasjon som etterretningen kunne gi var hvilke ruter som var planlagt å bli brukt, hvilke personer som hadde flyktet og hvilke personer som var med på å hjelpe personer over grensen. Innsamlingen av og selve informasjonen varierte igjennom hele okkupasjonen. For eksempel, som det ble beskrevet tidligere i oppgaven så ble ytterligere

¹⁹⁸ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 18, rapport til politimesteren i Narvik datert 5. september 1945, side 4.

¹⁹⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 5, rapport til politimesteren i Narvik datert 16. mai 1945.

²⁰⁰ Eirik Veum, *Nådeløse nordmenn: Statspolitiet : 1941-1945*, 3 bd., bd. 1 (Oslo: Kagge, 2012), 471-72.

bemanning hos Grensepolitiet lokale personer fra Hirden, særlig på grunn av deres lokale kunnskaper, og muligheten til innhenting av opplysninger i lokalsamfunnet.

En viktig del av etterretningsarbeidet til Statspolitiet baserte seg på informasjon som var gitt gjennom rykter. Områdene innenfor jurisdiksjonen til Statspolitiet var ikke store tettsteder og byer, slik at personer som bodde i Narvik og omegn, ofte visste hvem hverandre var. Derfor var det sentralt at personer som jobbet innenfor både Statspolitiet og Grensepolitiet var oppmerksom på informasjon som kunne hjelpe dem med å lokalisere personer som enten planlegger å flykte, har flyktet og personer som loser personer over grensen. Torstein Dragly forklarer at han i starten av februar 1943 fikk

«[...] ordre av Akerøy om å melde meg [Dragly] hos det tyske sikkerhetspoliti v/ Leyh som hadde et oppdrag til meg. Jeg møtte så og fikk av ham ordre om at jeg 2 ganger pr. mnd skulle levere rapport om stemningen i byen. Hvad den alminnelige befolkning mente om matforsyningen, krigssituasjonen, den politiske mening osv.»²⁰¹

Stemningsrapportene som Dragly måtte levere bisto både det tyske Sikkerhetspolitiet og det norske Statspolitiet med informasjon som kunne bli utnyttet i deres arbeid. Informasjonen kunne gi opplysninger om hvordan holdninger som befolkningen hadde ovenfor både politiet, den tyske okkupasjonsmyndigheten og NS-myndighetene.

Sentralt i å forstå hvilke personer som planla å flykte, var å forstå hvordan holdningene var i befolkningen. Fredrik Fagertun uthever tre grupper som valgte å flykte: motstandsfolk og ettersøkte som måtte flykte, de som ikke måtte flykte, men av ulike årsaker som å slutte seg til de norske styrkene i England, og de som var «lei av det tyske okkupasjonsstyret og norske NS-myndigheter og ville vekk».²⁰²

Informasjon kunne gi en indikator på om det var personer som tok turen over til Sverige, hentet færre rasjoner og andre begrensninger som fulgte med den tyske okkupasjonen. Samtidig kunne indikatorene fremheve enkelte personer som var av interesse for Statspolitiet og det tyske Sikkerhetspolitiet. Negative holdninger til okkupasjonsmyndighetene og NS-styringsmaktene kunne medføre til at personer ble plassert på de såkalte «jøssinglister». Samtidig ville en stemningsrapport kunne gi oppdateringer for

²⁰¹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, avhør av Thorstein Dragly datert. 20. mai 1946.

²⁰² Fagertun, «Flyktingtrafikken til Sverige,» 487 - 88.

områder hvor Statspolitiet og Grensepolitiet jobbet målrettet for å stoppe at personer flyktet. For eksempel i en stemningsrapport fra Odd Wahlstrøm i september 1943 skriver han følgende om situasjonen i Ballangen:

«Fra Ballangen har det i løpet av godt og vel et års tid rømt henimot 250. personer. Dette har medført at der har blitt foretatt beslagg, og foretatt arrestasjoner av gisseler. Dette har bevirket at den så før samfundfiendelige befolkning, har fått et veldig hat til politiet, iallfall fra en stor del av befolkningen. Noe mere upopulære en andre politifolk er ikke disse konst. i Ballangen, for det hender neppe en eneste dag uten at en eller annen av grubearbeiderne kommer til dem og vil ha deres hjelp til et eller annet, med å få anvisning på arbeidsklær o.l. Jeg tør påstå at forholdene i Ballangen er betraktelig bedre nå i 1943, mot det var for.eks. i 1942. I 1942 flyktet der fra Ballangen til Sverige adskillige over 200 personer. I 1943 har bare omkring 25. stykker forsøkt seg på flukt, og av dem ble 15.st. pågrepet og hindrett i å rømme av konst. Fredriksen og konst. Børresen.»²⁰³

For de tyske okkupasjonsmyndighetene og de norske NS-myndighetene var det sentralt at de ulike politienhetene skulle bli mer godtatt av den norske befolkningen. Ønske om større aksept i den norske befolkningen omhandler den lengre strategien for Nasjonal Samling om at styresmakten deres skulle vare lengre tid, særlig hvis aksemaktene skulle ha vunnet andre verdenskrig. Samtidig hadde okkupasjonsmyndigheten en tanke om at Statspolitiet etter hvert skulle slå sammen med Gestapo, og det var derfor viktig at Statspolitiet hadde aksept i befolkningen. I stemningsrapporten fra Wahlstrøm kom det frem hvordan

«1. tebetjent Akerøy overfalt sammen med sin hustru og to døtre. av to marinegaster. Både 1. tebetjent Akerøy og hans datter kontorbetjent Liv fikk en voldsom medfart. Akerøy ble tildelt flere slag og spenn i hode og rygger. Frk Akerøy ble også tildelt flere salg, bla. så fikk hun brudd på det høyre kjeveben.»²⁰⁴

²⁰³ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 162, dok. 19, Omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, befolknings stemning og forhold i september 1943, side 3, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000162>.

²⁰⁴ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 158, dok. 19, Omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, befolknings stemning og forhold i september 1943, side 1, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000158>.

Overfall av politipersonell hang i sammen med den internasjonale opplevelsen av land som var under okkupasjon, og kan knyttes til skrivet som inneholdt «Feil under anholdelser» av SS- Sturmbannführer Dr. Jur. W. Zirpins, som tydeliggjorde hvordan politibetjenter skulle anholde personer og beskytte seg selv.

Kartleggingen av stemningen var ikke den eneste informasjonen som ble delt mellom Statspolitiet og det tyske sikkerhetspolitiet. Som det ble beskrevet i et tidligere kapittel hadde Statspolitiet og det tyske sikkerhetspolitiet jevnlig samarbeid, hvor Sikkerhetspolitiet ga ordre til Statspolitiet om de skulle etterforske ulik informasjon som de hadde gjennom sine kanaler. For eksempel uttalte Dragly seg følgende om en sekvens: «Akerøy og sikkerhetspolitiet hadde så avtalt med Storjord at det skulle komme en kar fra den norske etterretningstjeneste over grensen og levere en del papirer og disse skulle Storjord overlevere til meg og jeg skulle ta papirene med til byen».²⁰⁵ I tillegg forklarte Akerøy ved en annen sak om at «Siktete [Akerøy] husker at han fra det tyske sikkerhetspoliti fikk beskjed om at Åge Hansen var rømt til Sverieg og at de vanlige forholdsregler måtte foretas. Dette ble så gjort, og hvor det tyske sikkerhetspoliti hadde sine opplysninger fra kjenner jeg ikke til.»²⁰⁶ Begge eksemplene viser forskjellige deler av hvordan Statspolitiet fikk ulike opplysninger gjennom det tyske Sikkerhetspolitiet. I noen tilfeller var Statspolitiet med på å skaffe de opplysningene som Sikkerhetspolitiet hadde, mens i andre settinger ble informasjonen gitt til Statspolitiet for å bedrive etterforskning og fengslingsarbeidet videre.

I tillegg til at det tyske Sikkerhetspolitiet, delte både Stats- og Grensepolitikontorer i Oslo og Tromsø informasjon med Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik. Informasjonen som de sentrale kontorene kom med, var av og til overordnet informasjon om hvordan personer som har kommet seg over grensen har klart det. For eksempel sendte lederen av Grensepolitiet til gruppelederen for Grensepolitiet i Narvik informasjonen

« *Det har ved etterforskningen her ved kontoret framkommet opplysninger – og vi har positive bevis for – at flyktninger er kjørt til grensa eller eller gressesonen i lastebiler med*

²⁰⁵ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, avhør av Thorstein Dragly datert 20. mai 1946.

²⁰⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, side 6.

høye lemmer. Flyktningene blir da gjemt under bygningsplater eller presenninger, og i enkelte tilfeller er det også laget tilholdssted i lasset mellom kasser etc.

Det er også fremkommet opplysninger om at sjåffører og hjelpemannskaper på vedbiler reiser inn i grensesonen uten å være i besittelse av gyldige legitimasjonspapirer, uten å være blitt kontrollert av Grensepolitiet's mannskaper, selvom disse har hatt kontroll på veiene».²⁰⁷

Orienteringene som lederen av Grensepolitiet videreformidlet til Grensepolitiet i Narvik var med på å gjøre gruppen oppmerksom på at de må gjøre arbeidet de holder på med annerledes, og at Grensepolitiet måtte være oppmerksomme på aspekter i beskjedene som var gitt.

En annen måte som Statspolitiet benyttet seg for å få informasjon om personer som var av spesiell interesse, var å gi bestiktelser. Odd Wahlstrøm forklarte under et avhørt følgende

«Jeg vet med sikkerhet at det er 2 personer her i Narvik distrikt som har mottatt bestiktelser av grensepolitiet. Den ene er [Jan], Narvik, og den andre er [Fru Larsen], Ballangen. Derimot erindrer jeg ikke med sikkerhet om [Guro] har mottatt penger av grensepolitiet. Jeg mener at det skal være 3 personer til sammen som har mottatt penger, men om den 3. er [Guro] kan jeg hverken benekte eller bekrefte».²⁰⁸

Påstandene til Wahlstrøm blir bekreftet opplysningene gjennom at Per Danielsen forklarte i et avhør

«Jeg hørte intet om at Brekke uttrykte seg noe om at man burde få vedkommende [Jan] derfra, og dette sannsynligvis på grunn av at denne skaffet tilveie opplysninger som kunne være av interesse for Brekkes tjeneste. Jeg bar bestemt det inntrykk at Brekke nyttegjorde seg av [Jan], skjædnt det alltid ble gjort på en slik måte at andre ikke skulde forstå det. Jeg hadde jo da

²⁰⁷ ²⁰⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dokument uten nummer, orientering fra leder av Grensepolitiet til Grensepolitiet i Narvik datert 25. februar 1943.

²⁰⁸ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 533, dok. 43, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000533>.

Navnene er anonymisert på grunn av at informasjonen er ikke-verifiserbar informasjon. Informasjonen er fortsatt mulig å benytte i oppgaven uten at det knyttes de ekte navnene.

kjennskap til at [Jan] var angiver, idet etter hvad jeg kan huske Dragly engang fortalte at han hadde sett at [Jan] hadde mottatt kr. 50,- av Wahlstrøm for opplysninger han hadde skaffet».²⁰⁹

Videre forklarte Danielsen «Jeg så engang to kvitteringer fra en [Fru Larsen] og en annen dame fra Melkedalen som hadde mottatt penger av grensepolitiet ved Wahlstrøm. Grunnen til denne mottagelsen av penger vet jeg ikke, men kvitteringene lå i Wahlstrøms skrivebordskuffe».²¹⁰ Selv om Danielsen og Wahlstrøm ikke hadde noen forklaring på hvorfor sistnevnte hadde gitt penger til personene, så er det mulig å anta at midlene ble brukt til å hente frem opplysninger om flyktningstrafikken. Slutningen om at midlene ble brukt på den måten, kan forklares igjennom «Jan» generelt gitt opplysninger om noe som «kunne være av interesse for Brekkes tjeneste» som Danielsen sier. Danielsen bemerket seg ytterligere i avhøret om at

«Det kan jo være vert å bemerke at man akkurat fra det stedet hvor Brekke pleide å holde se så meget, varmeget plaget med at folk drev på med angiveri mot hverandre, hvorved jeg selv har mistanke til at Brekke meget godt drev virksomhet som han ikke vilde at vi øvrige kollegae skulde ha kjennskap til.»²¹¹

I tillegg til de personer som hadde angitt personer ved hjelp av bestikkelser, var det også en rekke personer som har angitt andre uten en økonomisk intensiv. I sitatet over fra Danielsen forklarte han om hvordan det var en rekke personer som «drev på med angiveri mot hverandre», og det er eksempler fra hele området som Statspolitiet i Narvik hadde jurisdiksjon. Et eksempel er hvordan en ansatt ved «Metropol» anga en kollega som hun jobbet med. Personen som hadde forsvunnet «hadde forlatt sitt arbeide om morgenen og

²⁰⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 7, rapport til politimesteren i Narvik datert 25. juli 1945, side 6.

Navnene er anonymisert på grunn av at informasjonen er ikke-verifiserbar informasjon. Informasjonen er fortsatt mulig å benytte i oppgaven uten at det knyttes de ekte navnene.

²¹⁰ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 7, rapport til politimesteren i Narvik datert 25. juli 1945, side 6.

Navnene er anonymisert på grunn av at informasjonen er ikke-verifiserbar informasjon. Informasjonen er fortsatt mulig å benytte i oppgaven uten at det knyttes de ekte navnene.

²¹¹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 7, rapport til politimesteren i Narvik datert 25. juli 1945, side 6.

antakelig var på vei til Sverige».²¹² Angivelsen var med på å angi flere personer fra en av kommunegårdene i Narvik. Angivelsen kom til Akerøy og han forklarer i etterkant angående saken at «Han [Akerøy] fikk Waldemarsen med seg og de reiste opp til Vassdalen og foretok undersøkelser, dog uten resultat. Det ble ikke foretatt noe mere i overnevnte sak».²¹³

Personen avga også en forklaring i etterkant av denne saken hos landssviksavdelingen i Narvik, om at «Avh. [Avhørte] forklarte at grunnen til at hun henvendte seg til Akerøy var at hun syntes synd på Ella Venes og nödig ville at hun skulle komme bort i noe galt, likeledes ville hun gjerne beholde henne i arbeidet».²¹⁴ Forklaringen gir et større innblikk i de forskjellige måtene som angivere forekom.

Ut fra kildematerialet velger jeg å kategorisere angiveri inn i tre grupperinger. Den første ble nevnt tidligere i avsnittet, altså økonomisk angiveri. De to andre kategoriene er angiveri på grunnlag av bekymring og angiveri på grunnlag av støtte til okkupasjonsmakten.

Angiveri på grunnlag av bekymring vises godt ut fra saken om angiveren som jobbet på «Metropol», og anga sin kollega. I forklaringen sin fremstilte hun seg som at hun ønsket ikke noe vondt gjort til Venes, men at et angiveri ikke ville få store konsekvenser for Venes. Bekymringer for personer som tenker å flykte blir styrket av Reichskommissarens forordning av 12. oktober 1942, hvor flere handlinger kunne resultere i en dødsdom, for eksempel å forlate landet. Det var straffbart for personer som hadde informasjon om personer som hadde flyktet ut av lande å ikke melde til politiet om at personen hadde flyktet. Det medførte til familie lagde avtaler om at de skulle melde ifra etter et gitt antall dager så de ikke kunne bli straffet for å tilbakeholde informasjon. Karoline Iversen og resten av familien valgte å vente med å melde om at sønnen Ivar Iversen hadde flyktet til Sverige den 13. januar 1941 til det hadde gått 14 dager og de hadde fått beskjed om at han hadde kommet frem til Sverige.²¹⁵ Selv om familien ikke fikk noen konsekvenser for å tilbakeholde informasjon, så fikk familien represalier av at Ivar Iversen hadde flyktet. Represaliene kom i form av at det tyske

²¹² RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 100, rapport til politimesteren i Narvik datert. 25. juli 1945.

²¹³ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 100, rapport til politimesteren i Narvik datert. 25. juli 1945.

²¹⁴ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 100, rapport til politimesteren i Narvik datert. 25. juli 1945.

²¹⁵ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport fra politimesteren i Narvik, side 21.

Sikkerhetspolitiet tok boligen til familien.²¹⁶

Angiveri gjennom støtte til okkupasjonsmakten bygger på at personer som hadde en positiv innstilling til okkupasjonsmakten og hadde medlemskap i organisasjoner som Nasjonal Samling valgte å angi personer. Et eksempel på en sak hvor en person som har positiv holdning til okkupasjonsmakten var da enten «Lars» eller konen «Hilde» hadde angitt John Meier Storjord for å ha loset flyktninger over grensen.²¹⁷ Lars ble mistenkt for å ha angitt flere personer, og hvor mistanken bygget blant annet på at han skulle ha vært med i Nasjonal Samling. Under særlig kategorien om at de som anga personer på grunn av bekymring, er det et bredt spekter av ulike varianter på hvordan og grunner til angivelsen.

4.4 Den individuelle ansattes påvirkning

Retningslinjene og rundskrivene var med på å forme hvordan både Statspolitiet og Grensepolitiet skulle drive etterforskningsarbeidet. Disse retningslinjene og rundskrivene var mulig for konstablene å ha forskjellige oppfatninger på hvordan disse skulle følges. Tolkingsrommet gjorde det mulig at det kunne variere mellom de forskjellige ansatte, og mye kunne avhenge seg av hvilken leder som kammeret hadde eller hvilken person som hadde det overordnede ansvaret for å drive etterforskningsarbeidet fremover.

I Narvik var det Hans Peder Akerøy som var leder av Statspolitiet. Statspolitiet i Narvik ble beskrevet som å ha en annen måte å drive etterforskningsarbeidet enn andre kammere. For eksempel forklarte Halvor Kaare Sannes at:

*«Jeg bemerket da at det var merkelig at saken skulle etterforskes så meget annerledes her i Narvik enn andre steder i landet. Til dette svarte Akerøy at jeg skulle ikke komme fra Tromsø og belære ham i etterforskning, og jeg hadde og utføre etterforskningen i samsvar med rundskrivet som gjalt for flyktningsaker».*²¹⁸

Tidligere i forklaringen til Sannes forklarte han også at «Til og begynne med gjorde jeg dette arbeide helt overfladisk slik som jeg var vant til fra tidligere. D.v.s. at jeg jorde det aller mest

²¹⁶ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport fra politimesteren i Narvik, side 21.

²¹⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 5, rapport til politimesteren i Narvik datert 16. mai 1945.

²¹⁸ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, avhør av Halvor Kaare Sannes datert 22. april 1945.

nödvide og overløt deretter saken til Kristian brekke som dengang var gruppeleder for grensepolitiet». ²¹⁹ Sannes sine forklaringer viser hvordan arbeidet til Grensepolitiet skilte seg mellom i Narvik og i Tromsø. Kildene tyder på at mye av grunnen til forskjellen mellom kontoret i Narvik og i Tromsø i gjennomføringen av etterforskningsarbeidet, var Hans Peder Akerøy. Akerøy blir av flere kilder beskrevet som en person som var ganske nøye på at de ulike retningslinjene og rundskrivene ble fulgt nøye. Det var få grunner til hvorfor disse retningslinjene og rundskrivene skulle vikes fra. For eksempel forklarte Akerøy som om etterforskningsarbeidet rundt John og Trygve Frantzvaag sin flukt, om at etterforskningen hadde en del mangler. Dette kom frem igjennom «Da siktede fikk saka overlevert fra grensepolitiet var den så dårlig etterforsket og mangelfull utført at han måtte sende den tilbake til grensepolitiet med påtegning slik som i det vedlagte dokument». ²²⁰ Påtegningene var ofte på at det ikke ble arrestert gisler og at boet til personen ikke var registret godt nok. Brekke trakk frem i avhør at:

«I tilfeller hvor folk hadde rømt til Sverige fikk Akerøy melding fra de forskjellige etater som Narvik kommune, Jernbanen, o. lign. og disse oversendte han til oss med påtegning om at beslag, registrering og gisselarrestasjon måtte foretas. Dette arbeidet var jo ikke alltid mulig for de pårørende etter flyktingene ved og undlate gisselarrestasjon og registrere minst mulig. Dette gikk ikke alltid så bra p.g.a. Akerøy. Jeg husker således at Akerøy i flere, ja kanskje de fleste tilfelle brukte kjeft for at vi var og registrerte etter [t]ing. Moy som hadde rømt til Sverige brukte Akerøy en forferdelig kjeft da han fikk rapporten fordi at vi ikke hadde funnet en dress og en frakk som han med sikkerhet viste at Moy var i besiddelse av.» ²²¹

Forklaringen til Brekke beskrev Akerøy som en person som hadde sterke meninger om at retningslinjer skulle følges. Den stadige tilbakesendingen til andre ansatte i Statspolitiet og Grensepolitiet støtter oppunder forklaringen til Brekke om at betjentene ikke ønsket å ta gisselarrestasjoner og registrere boet til personer som har flyktet. Bemerkelsen kan støttes av Fredrik Fagertun sin oppfatning at «Den andre var å kreve at politimestre og lensmenn måtte

²¹⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, avhør av Halvor Kaare Sannes datert 22. april 1945.

²²⁰ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, side 3.

²²¹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, avhør av Kristian Emil Brekke datert 21. mars 1946.

ta sverigeflukt på alvor og melde all flukt, samt være aktive velvillige i utvelgelse av gisler som skulle arresteres».²²² Det er mulig å anta at slike lite velvillige holdninger også fantes i både Statspolitiet og Grensepolitiet. En del av de ansatte var fra Narviksregionen eller hadde kjennskap til personene i området, som gjorde det å ta omfattende registrering og gisselarrestasjoner som unødvendig inntrykk på pårørende. Konstablene hadde derfor et ønske om å hjelpe personene fra å være et gissel, eller hjelpe til med å unnlate å registrere boet til den hadde forsvunnet. For eksempel forklarte Halvor Sannes at

*«Ved beslag og registrering kunne man jo si at den flyktede ikke hadde noen eiendeler, og ved gisselarrestasjoner kunne man anføre at den som skulle arresteres var beskeftiget i krigsviktig arbeid, eller man kunne sørge for at vedkommende skaffet seg legeærklæring på at han var syk eller lign. Dette kjenner jeg til ble gjort andre steder, men har i Narvik var det ikke mulig, da Akerøy etter beste evne forsøkte å hindre dette».*²²³

Selv om Akerøy var ganske opptatt at retningslinjene og rundskrivene skulle følges, så hendte det at personer som hadde blitt arrestert som gissel hadde blitt sluppet fri i løpet av bare et par dager. For eksempel forklarte Wahlstrøm i et avhør at «Videre har jeg deltatt i 2 – 3 gisselarrestasjoner, uten at jeg dog husker navnet på disse. De slapp forøvrig alle sammen ut av arresten etter 2 – 3 dager forløp, da jeg lot dem få anledning til å skaffe seg legeattest for svak helbred för de ble innsatt».²²⁴ Selv det kan være et forsøk fra Wahlstrøm å sette seg i et bedre lys i en rettsak om landssvik, så viser det fortsatt hvordan enkelte konstabler kunne være med på å påvirke hvor stor andel av flyktningssakene som hadde gisselarrestasjoner som varte lengre enn kun et par dager. I tillegg forklarte Wahlstrøm om at «Disse slags [gisselarrestasjoner] arrestasjoner var jo svært litet «populære», og de forskjellige etater forsøkte mest mulig å skyve disse saker fra seg over på andre etater».²²⁵ Videreformidlingen

²²² Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 502.

²²³ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 137, rapport til Politimesteren i Narvik, avhør av Halvor Kaare Sannes datert 22. april 1945.

²²⁴ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 529, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, side 3, brukslenke for sidevisning:
<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000529>.

²²⁵ Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 36, dok. 7, Rapport til østerdal politikammer datert 19. juli 1945, brukslenke for sidevisning:
<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000036> Wahlstrøm 7/36

av ansvarsoppgaver førte til at sentrale personer som Wahlstrøm ville få pålegg fra Akerøy om å gjennomføre arbeidet på nytt.

Påleggene fra Akerøy om at arbeidet måtte bli gjort på nytt, og gjort på måten han så riktig, handler om hvordan person han var. Mathias Eriksen forklarer at Akerøy «[...] var en dyktig etterforsker før krigen, og skal ha sett på det som sin plikt å gjøre en god jobb. Denne pliktoppfylgende væremåten skal han ha tatt med seg til Statspolitiet, og det står også i rettsboka at Akerøy ikke la noen særlig vekt på den nazistiske ideologi.»²²⁶ Oppfattelsen om at han ikke hadde noe politisk overbevisning styrkes av hvordan han tillot Oskar Bernstein å få medisinsk hjelp på sykehuset i Narvik for blødninger i forhold til et sår.²²⁷

Kildematerialet om Akerøy viser hvordan han hadde et tett samarbeid med det tyske Sikkerhetspolitiet. Samarbeidet innebar at han leverte oppdaterte rapporter om hvordan personer under han hadde prestert i perioden mellom forrige og nåværende rapportering. Eriksen sin oppfattelse av Akerøy som pliktoppfylgende knytter han videre opp til hvordan han var leder av Statspolitiet i Narvik under hele krigen og det større omfanget av samarbeid med okkupasjonsmyndighetene.²²⁸ Akerøy sin pliktoppfylgende tilnærming, medførte til at han var bevisst på det tyske Sikkerhetspolitiet sin holdning ovenfor Statspolitiet sitt arbeid. Thorstein Dragly forklarte seg i et avhør at «Jeg mener at Brekke for det meste vilde at sjangser på å hefte seg med ett eller annet for å få undlate å arrestere gidler, mens Akerøy som han diskuterte dette tema med, mente at det ikke gikk an å komme med noe som ikke sikkerhetspolitiet vilde godta».²²⁹ Hvordan det tyske Sikkerhetspolitiet ville stille seg til å bryte med reglementene, styrke opp under oppfattelsen om at Statspolitiet i praksis var underlagt det tyske Sikkerhetspolitiet i Narvik. De to partene hadde ganske omfattende samarbeid med Statspolitiet i form av rapporter og informasjonsdelinger.

Selv med forskjellige påvirkninger fra de ulike ansatte var det særlig et område som fikk særlig fokus fra både det tyske Sikkerhetspolitiet, Statspolitiet og Grensepolitiet sin side.

²²⁶ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 42.

²²⁷ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 132, avskrift av Statspolitiets vaktjournal, side 20.

²²⁸ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 91-92.

²²⁹ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 7, rapport til politimesteren i Narvik datert 25. juli 1945, side 7.

Ballangen viste seg å være et viktig område for de politienhetene å stoppe flukten fra, da område hadde en større andel av befolkningen som la på flukt.

5 Ballangen

Ballangen var et sentralt punkt både for de som ønsket å komme seg til Sverige, og for Statspolitiet og Grensepolitiet i å stoppe den store andelen av personer som flyktet. Kapittelet går igjennom et tydelig eksempel på hvordan flyktningetraffikken påvirket Statspolitiet og Grensepolitiet i deres arbeid. Den større flukten fra Ballangen gjorde at Grensepolitiet og Statspolitiet innførte tiltak for å stoppe denne flukten. Eksempelet med saken om losene Amund Johnsen og Martin Pedersen er med på å forklare hvordan sikkerhetstrusselen som flyktningetraffikken utgjorde, medførte at det norske politiet gikk i samarbeid med tyske myndigheter og politietater for å stoppe losene.

Det at Ballangen ble opplevd som et nøkkelpunkt kom tydelig frem i hvordan gruppeleder i Grensepolitiet beskrev Ballangen-posten, da det var ønske å opprette flere Grensepoliti-poster. Han brukte setningen: «Dette sted har vært benyttet som utgangspunkt for ca. 200 rømmninger, veien her blir her kalt «B urmaveien»». ²³⁰ Burmaveien referer mest sannsynlig til Burmaveien, som var en sentral vei for ferdsel mellom Myanmar og Kina. ²³¹ I tillegg til å referere til en sentral ferdselsrute i Asia, så ble det som nevnt tidligere i oppgaven at det ble opprettet en liste over personer som hadde forlatt landet i perioden mellom august og september 1942. På listen befinner det seg 194 personer, og det er nok mulig å anta at det er enda flere som flyktet i denne perioden. ²³² Antakelsen er mulig å gjøre grunnet de store mørketallene i Statspolitiet og det tyske Sikkerhetspolitiet sine registrere. Ballangen ble derfor et sentralt område for å stoppe flyktningene. Ragnar Ulstein beskrev Ballangen som «Ballangen spelte ei rolle som eksportrute for Narvik». ²³³ I tillegg ble ruten igjennom Ballangen benyttet av personer som flyktet fra Tjeldsund, Harstad, og utover fra Vesterålen. Ved flere anledninger kom det påtegninger til Grensepolitiet fra høyere hold, altså fra Akerøy, Tromsø, Oslo eller fra tyske Sikkerhetspolitiet, om at det skulle forekomme forsterkninger i posten i Ballangen. Midlertidig økning i bemanningen i Ballangen og andre steder var

²³⁰ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 105, skriv til lederen av Grensepolitiet datert 10. desember 1942

²³¹ Marte Nilsen, «Burmaveien,», 2023, lest 19. april, 2024, <https://snl.no/Burmaveien>.

²³² RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 3/45 – Hans Peder Akerøy, dok. 110, skriv til Grensepolitiet fra Akerøy datert 8. juni 1943, avskrift av fortegnelse over personer som ulovlig har forlatt landet fra Ballangen og omegn.

²³³ Ulstein, *Svensketrafikken III*, 3, 164.

tilknyttet til informasjon som var tilgjengelig. Det innebar at det ble bemanning ytterligere på kvelden og natten, og økning i personer som var tilknyttet Grensepolitiet sine vaktposter. Gjennom hele okkupasjonen var det ikke mange ganger Statspolitiet og Grensepolitiet klarte å arrestere personer som hadde vært med på å få personer over grensen til Sverige. En av de mest sentrale arrestasjonene som Statspolitiet og Grensepolitiet var arrestasjonen av Martin Pedersen og Amund Johnsen. Mennene hadde vært med å lose flere personer til Sverige. De ble fotografert for et svensk magasin, og det medførte til at dem ble satt i søkelyset for etterforskningsarbeidet til Pedersen og Johnsen. Over en periode på høsten 1942 til våren 1943 drev både Statspolitiet og Grensepolitiet etterforskningsarbeid i Ballangen rundt Pedersen og Johnsen, noe som resulterte i at begge to og andre personer som hadde tilknytning til disse to ble fengslet. Neste underavsnitt skal omhandle hvordan Statspolitiet og Grensepolitiet jobbet for å både etterforske ryktene om at Pedersen og Johnsen var loser, og til slutt arresterte de to.

5.1 Losene Martin Pedersen og Amund Johnsen

Allerede i august 1942 begynte de første ryktene om at Martin Pedersen loset personer over grensen til Sverige. «Emma» forklarte til Grensepolitiet i mars 1943 om at

*«Sist i august måned 1942 gikk det et rykte her i Ballangen at Martin Pedersen, Melkedalen var los for de som drog over grensen til Sverige. Jeg kan ikke si hvem som sa dette for jeg kjendte ikke vedkomne, det var en mann som stod sammen med en 4 – 5 stykker og jeg hørte han si høit idet jeg passerte forbi «Vihar en god los i han Martin Pedersen»».*²³⁴

«Emma» blir beskrevet som en av sympatisørene til Nasjonal Samling, og er et godt eksempel på hvordan Grensepolitiet og Statspolitiet benyttet seg av både av medlemmer og sympatisører av Nasjonal Samling for å innhente informasjon. Slike personer ble for Statspolitiet og Grensepolitiet en sentral del av å innhente informasjon og kartlegging personer som kunne være av spesiell interesse i flyktningssaker. «Emma» gjorde også en annen bemerkning om at Pedersen hadde mer penger enn hva som var naturlig at han hadde

²³⁴ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 179, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avhør tatt i Ballangen datert 8. mars 1943, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000179>.

Navnene er anonymisert på grunn av at informasjonen er ikke-verifiserbar informasjon. Informasjonen er fortsatt mulig å benytte i oppgaven uten at det knyttes de ekte navnene.

hatt. Hun fortalte Grensepolitiet «En av grunnene til at jeg tror han er los er at Martin Pedersen etter alle di rømninger som forekom over Melkedalen siste høst hadd mer penger mellom henderne en før. Han kjøpte seg bl.a. en ku og det hadde han ikke hatt råd til før».²³⁵ Personer sine økonomiske situasjoner var sentral for politiet å finne ut om personer hadde loset personer over grensen. Selv om ikke nødvendigvis økonomien var en sentral drivfaktor for en rekke av losene, men så kan det ikke legges skjul på at det var for flere personer en positiv faktor. For eksempel ble Amund Johnsen tilbudt tusen kroner for å lose over en Narvik-mann, og at «Silje» vitnet om at Pedersen skulle ha vært en del beruset og sinna for at han ikke fikk loset denne personen over grensen til Sverige.²³⁶ Handlingene til Pedersen tyder på at midlene kunne ha vært en større faktor inn i hvorfor personer som loset personer over grensen selv med risikoen. Risikoer som fantes ved å lose personer over grensen var for eksempel risikoen for at noen av personene skulle fortelle om at du gjorde det, at noen skulle dø og personen skulle få skylden, eller det kunne hende de traff på politiet. Det å være los hadde store risikoer som krevde nettverk.

Igjennom stadig små rykter i Ballangen startet det å bli klart for både tyske og norske politietater at Amund Johnsen og Martin Pedersen var grenseloser. Generelt i Ballangen skulle det ha gått et rykte over om at det kunne være en rekke samiske personer som bodde i Melkedalen og som var losere. Ryktene fikk konstabel Fredriksen bekreftet av en sympatisør av Nasjonal Samling, men problemet var at personen ikke hadde noe kjennskap om hvilke personer det var snakk om.²³⁷ Etterforskningen startet etter Wahlstrøm ble bedt om å møte det

²³⁵ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 179, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avhør tatt i Ballangen datert 8. mars 1943, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000179>.

Navnene er anonymisert på grunn av at informasjonen er ikke-verifiserbar informasjon. Informasjonen er fortsatt mulig å benytte i oppgaven uten at det knyttes de ekte navnene.

²³⁶ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 177, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avhør tatt i Ballangen datert 8. mars 1943, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000177>.

Navnene er anonymisert på grunn av at informasjonen er ikke-verifiserbar informasjon. Informasjonen er fortsatt mulig å benytte i oppgaven uten at det knyttes de ekte navnene.

²³⁷ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 185, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000185>.

tyske Sikkerhetspolitiet våren 1943. Sikkerhetspolitiet hadde kommet over en artikkel i det svenske magasinet «Veckojournalen», hvor det var bilde av Martin Pedersen og Amund Johnsen sammen med en rekke norske flyktninger. Bilde skulle ha vært tatt på svensk side av grensen, noe som medførte til at Wahlstrøm fikk saken med ordre om at Pedersen og Johnsen skulle arresteres.²³⁸

Etter mottakelsen av ordren, videre beordret Wahlstrøm konstablene Fredriksen og Aune til å arrestere Pedersen og Johnsen.²³⁹ Allerede den 26. februar 1943 fikk Grensepolitiet informasjon fra «Silje» om at det var Martin Pedersen og Amund Johnsen som hadde bistått mannen hennes og andre som hun hadde kjennskap til over til Sverige.²⁴⁰ Informasjonen som «Silje» inneholdt blant annet at det Martin Pedersen pleide å få per person som ha loset over grensen lå på hundre kroner og det om at det var en person som hadde tilbudt tusen kroner for å lose han over grensen.²⁴¹ Opplysningene som «Silje» kom med medførte til en enda større etterforskning. Fokuset handlet i hovedsak om å bygge opp en større sak hvor de hadde nok bevis for å kunne si med sikkerhet at Amund Johnsen og Martin Pedersen hadde drevet med losvirksomhet mellom Melkedalen og Sverige. Den 11. mars 1943 dro konstablene Fredriksen

²³⁸ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 541, dok. 43, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, side 9, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000541>.

²³⁹ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 541, dok. 43, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, side 9, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000541>.

²⁴⁰ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 185, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000185>.

Navnet er anonymisert på grunn av at informasjonen er ikke-verifiserbar informasjon. Informasjonen er fortsatt mulig å benytte i oppgaven uten at det knyttes de ekte navnene.

²⁴¹ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 187, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000187>.

Navnet er anonymisert på grunn av at informasjonen er ikke-verifiserbar informasjon. Informasjonen er fortsatt mulig å benytte i oppgaven uten at det knyttes de ekte navnene.

og Aune oppover i Melkedalen ikledd det de beskriver som «sivile klær».²⁴² Konstablene som tar på seg det de selv beskriver for sivile klær handlet i større grad å gå under dekke av å være en normal person, i et forsøk å både høre noe som de vanligvis ikke ville ha hatt tilgang til eller det var en mulighet til å kunne lure seg med på en tur over grensen til Sverige med Martin Pedersen, Amund Johnsen eller begge to. Slik informasjon medførte til at konstablene kunne arrestere Pedersen og Johnsen ved relativt kort tidsperiode. På veien oppover i Melkedalen møtte konstablene på en person som hadde planer om å komme seg over grensen til Sverige.²⁴³ Konstabel Fredriksen beskrev turen slik:

*«På veien gikk vi innom hos en mann som het Peder Skjåffjell for å få oss noe mat. Da vi hadde spist ble jeg alene med fru Skjåffjell, mens konst. Aune gikk utenfor for å spenne på seg skiene. Jeg spurte fru Skjåffjell hvor langt det var til grensen. Hun så på meg og spurte om vi hadde tenkt oss over. Jeg sa da at vi var nødt til å flykte for vi var etterlyst av politiet, men vi var redde for å gå oss vill da vi var helt ukjendte. Hun sa da at det var mange som hadde rømt før, og at disse var blitt loset over. Skulle vi over fortalte hun så måtte vi henvende oss til losene, så ordnet det seg nok».*²⁴⁴

En av strategiene til konstablene brukte var å fremstille at de trengte hjelp til å komme seg til Sverige. Strategien er ikke noe som kommer frem i flere saker i materialet som oppgaven bygger på, og kan være med å fremstille hvor sentralt det var å stoppe losvirksomheten i Ballangen. Så nødvendig at politiet benyttet seg av ekstraordinære midler for å kunne bevise raskt nok at personene drev losvirksomhet før det ble fattet en form for oppmerksomhet for at

²⁴² RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 187, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000187>.

²⁴³ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 187, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000187>.

²⁴⁴ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 187, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000187>.

politiet var etter dem. Fru Skjåfjell ga ikke konstablene noe informasjon om hvem som var losene, men Peder Hansen hadde kunnskap til hvor losene befant seg.²⁴⁵

*«På veien oppover til Sjursvannet fortalte Peder Hansen at Martin Pedersen og Amund Johnsen var loser. Peder Hansen fortalte videre at Amund Johnsen ikke var hjemme, men at han var på Kufjellet for å samle sammen rein. Om Martin Pedersen var hjemme var han ikke riktig sikker på».*²⁴⁶

Peder Hansen hadde nok mer opplysninger enn hva han innledende hadde gitt konstablene, for da Martin Pedersen også ikke var hjemme så hadde han løsninger på hvordan de kunne finne losene. Konstablene og Hansen skulle overnatte i en gamme og møte losene ved en turiststasjon.²⁴⁷ Det at Hansen virket ut som å ikke dele så mye informasjon kan ha noe med en sentral del å holde på med lengre losvirksomhet var å sikre om at politiet ikke skulle få tak i informasjonen. Tilbakeholdenheten medførte til at konstablene kun fikk informasjonen fortløpende, for det var i sammenheng med den situasjonen de var i. Istedenfor å overnatte i gammen valgte konstablene Fredriksen og Aune å dra tilbake til Ballangen for å kunne gi beskjed til høyere kommanderende personer.²⁴⁸ I den neste perioden ventet konstablene på om at Martin Pedersen og Amund Johnsen skulle tilbake til Melkedalen fra Kufjellet. Fra opplysningene som Peder Hansen hadde gitt konstablene medførte til at de hadde fått

²⁴⁵ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 187, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000187>.

²⁴⁶ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 187, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000187>.

²⁴⁷ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 187, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000187>.

²⁴⁸ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 189, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000189>.

opplysninger om at mennene skulle ankomme med postbåten i Ballangen. Istedenfor at det var Martin Pedersen og Amund Johnsen, så var det broren til Martin Pedersen, Jakob Pedersen, som kom med båten.²⁴⁹ Jacob Pedersen ble anholdt og tatt med tilbake til Ballangen hvor Grensepolitiet avhørte han. Aune hevdet at «Under avhør i Ballangen samme dag tilstod Jacop [Jacob] Pedersen at han hadde reist fra Melkedal til Finnvika for å advare sin bror om at han ikke måtte komme tilbake over Forsa da politiet ville ha tak i ham».²⁵⁰ Informasjonen som Jacob Pedersen kom med gjorde at enheten innså at de hadde ganske dårlig tid til få anholdt Martin Pedersen og Amund Johnsen før de eventuelt kom seg til Sverige. For alt de viste hadde Jacob og Martin en form for avtale om at hvis Martin Pedersen ikke hørt fra Jacob Pedersen innen en viss tid, så skulle han ta turen over til Sverige. Mange usikkerhetsmomenter medførte til at Grensepolitiet kunne ha hatt ganske dårlig tid til å anholde disse mennene. Etter at Grensepolitiet anholdt Jacob Pedersen ble det fattet en beslutning om at konstabler skulle ta å anholde Martin Pedersen og Amund Johnsen så snart de kom ned fra Kufjellet.²⁵¹ Grensepolitiet hadde ikke tilgang til båt for å komme seg dit, og brenneslen som ville trenges. Fra Organisation Todt fikk Grensepolitiet en fiskekutter, og fikk brensel fra Kommandanten i Ballangen Oberleutnant Kellermeier.²⁵² Med hjelp av hva Frøland og Lundemo beskriver som «den paramilitære byggeorganisasjonen Organisation Todt (OT)», medførte det til at Gruppeleder Wahlstrøm og konstablene Fredriksen, Børresen

²⁴⁹ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 181, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel A. Aune datert 22. mars 1943, side 1, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000181>.

²⁵⁰ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 181, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel A. Aune datert 22. mars 1943, side 1, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000181>.

²⁵¹ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 181, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel A. Aune datert 22. mars 1943, side 1, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000181>.

²⁵² RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 181, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel A. Aune datert 22. mars 1943, side 1-2, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000181>.

og Aune kom seg til Finnvika.²⁵³ Etter konstablene hadde kommet frem til Finnvika, ble de opplyst om at Martin Pedersen og Amund Johnsen kunne befinne seg på Jevika. Konstablene valgte med den opplysningen å ta turen til Jevika, og fant både Pedersen og Johnsen der. Etter å ha funnet de to ettersøkte ble de arrestert og fraktet til Ballangen.²⁵⁴

I etterkant av arrestasjonen av Amund Johnsen og Martin Pedersen fattet gruppelederen Wahlstrøm at det skulle foregå en ransaking av eiendommen til Martin Pedersen. Ransakelsen skjedde 17. mars 1943.²⁵⁵ Ifølge ransakelsesrapporten til konstablene Hroar Fredriksen og Trygve Børresen ble det:

«Funnet ble et ekstra rasjoneringskort tilhørende Håkon Pedersen, Melkedalen, som flyktet til Sverige i fjor høst. Videre ble der funnet to politiattester på denaturert sprit, tilhørende Karsten Grønli, Ballangen, og Peder Pedersen Kalvås. Begge er tidligere rømt til Sverige»²⁵⁶

Videre ble Martin Pedersen, Jacob Pedersen og Amund Johnsen overført til det tyske Sikkerhetspolitiet.²⁵⁷ De tre mennene var fengslet helt frem til kapitulasjonen i 1945.²⁵⁸ I tillegg til at disse tre mennene ble Peder Sjøfjell arrestert for å ha vært «mistenkt for å ha

²⁵³ Hans Otto Frøland og Mari Olafson Lundemo, «Tysk bygging av militær og sivil infrastruktur i Nord-Norge og Nord-Finland,» Kap. 6 i *Andre verdenskrig i nord : 1 : Overfall og okkupasjon*, redigert av Fredrik Fagertun, bd. 1 (Stamsund: Orkana akademisk, 2022), 192.

²⁵⁴ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 183, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport fra konstabel A. Aune datert 22. mars 1943, side 2, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000183>.

²⁵⁵ I ransakelsesrapporten står det at det skjedde 17/3 -1942, men ved å se på andre kilder så tolker jeg det som en skrivefeil hos rapportskriver og at de mente 17. mars 1943.

²⁵⁶ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 191, dok. 19, omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, ransakingsrapport fra H. Fredriksen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000191>.

²⁵⁷ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 897, dok. 56, rettsbok i lagmannsrettssak nr 3 for 1947, mot Odd Eivind Wahlstrøm, side 17, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000897>.

²⁵⁸ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 11, dok. 1a, dokumenter for påtegninger, siktelsen av Odd Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000011>.

kjennskap til det arbeid som Martin Pedersen og Amund Johnsen drev»²⁵⁹. Navnet til Peder Sjøfjell kom frem under et avhør som Grensepolitiet hadde den 17. mars 1943, hvor det ble hevdet at Sjøfjell skulle ha visst om losvirksomheten til Sverre Bruksås, Martin Pedersen og Amund Johnsen.²⁶⁰ Avhørene i tillegg til opplysningene som konstablene fikk da de var under dekke, medførte til at Grensepolitiet arresterte Peder Sjøfjell den 24. mars 1943. Den 30. september 1943 ble Amund Johnsen sendt til konsentrasjonsleiren Sachsenhausen, og ble værende der helt til han ble med de hvite bussene som den svenske Røde Kors hadde ordnet for de nordiske fangene i tyske konsentrasjonsleirene.²⁶¹

Etterforskningsarbeidet som medførte til arrestasjonen av Martin Pedersen, Amund Johnsen, Jacob Pedersen og Peder Sjøfjell viser en del av hvordan både Statspolitiet og Grensepolitiet sine arbeidsmetoder for å ta personer som planla å flykte eller loser personer over grensen til Sverige. Etterforskningen viser det hvordan Statspolitiet og Grensepolitiet jobbet ut fra at det i deres forståelse skulle være nok bevis til å kunne være sikker på at de hadde de riktige personene. Tanken om bevis kunne knyttes tilbake til Hans Peder Akerøy, leder av Statspolitiet i Narvik, som hadde før krigen bakgrunn fra Statspolitiet. Akerøy kunne ha brakt med prinsippene som befant seg i Statspolitiet før den ble omgjort til en politisk politistyrke.

²⁵⁹ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 11, dok. 1a, dokumenter for påtegninger, siktelsen av Odd Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000011>.

²⁶⁰ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 193, dok. 19, Omslag med dokumenter angående Odd Wahlstrøm fra Narvik politikammer, avskrift av rapport til Statspolitijefen datert 22. mars 1943, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000193>.

²⁶¹ Solheim, Nergård, og Andersen, *Grenselos i grenseland*, 144.

6 Konklusjon

Denne oppgaven har drøftet hvordan flyktningetrafikken som en sikkerhetsproblematikk for okkupasjonsmyndighetene og NS-myndighetene, var med på å forme Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik sine strukturer, arbeidsmåter og samarbeid. Hypotesen er tredelt om hvordan flyktningetrafikken påvirket Statspolitiet og Grensepolitiet, noe som medfører til at konklusjonen oppdeles i tre deler. Den første delen vil ta for seg hvordan trafikken påvirket Statspolitiet og Grensepolitiet sine strukturer, andre del vil ta for seg utviklingen av arbeidsmåter, og den siste delen vil ta for seg hvordan Statspolitiet og Grensepolitiet samarbeidet, og hvordan de forholdt seg til det tyske Sikkerhetspolitiet.

I 1941 ble Statspolitiet endret til å bli et politisk politi, som skulle arbeide med å etterforske mulige sikkerhetstrusler mot okkupasjonsmakten og NS-myndigheten.²⁶² Sentralt i arbeidet var at konstablene skulle være personer som ble sett på som ideologisk troverdige. Medlemskap i Nasjonal Samling sto sentralt, og en rekke personer som ble ansatt hadde ikke bakgrunn med politiarbeid fra før okkupasjonen.²⁶³ Målet med endringen var at det norske politiet skulle speile det tyske, hvor Statspolitiet skulle speile Gestapo. Eksempler på arbeidsoppgavene som Statspolitiet hadde var å etterforske flyktningetrafikken, radiosaker, postkontroll, jødeaksjoner og andre lignende saker. Utover i 1942 begynte flere personer å flykte over til Sverige, noe som resulterte i at Grensepolitiet ble opprettet det året.²⁶⁴

Grensepolitiet var opprinnelig opprettet for å bistå Statspolitiet med å drive noe av arbeidet med å etterforske flyktningetrafikken. Blant annet innebar det at Grensepolitiet hadde poster rundt om i regionen rundt Narvik hvor det var informasjon om at fluktrutene gikk. Som politifullmektig Aartun påpekte at «Oppgaven [til Grensepolitiet] var å pågripe flyktninger, forhindre grensesmugling og å opprettholde grensesonebestemmelsene.»²⁶⁵

I Narvik ble Hans Peder Akerøy ansatt som leder av Statspolitiet mellom 1941 til okkupasjonens slutt.²⁶⁶ Mellom januar 1943 og 28. oktober 1944 var Odd Eivind Wahlstrøm var gruppeleder for Grensepolitiet i Narvik, og Kristian Emil Brekke tok over

²⁶² Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen*, 25-26.

²⁶³ Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen*, 28-29.

²⁶⁴ Nøkleby, *Politigeneral og hirdsjef: Karl A. Marthinsen*, 31.

²⁶⁵ RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 36, rundskriv nummer 25 fra Riksadvokaten datert 28. november 1945, side 2.

²⁶⁶ Eriksen, «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945», 23

gruppelederrollen i 1944 og var gruppeleder helt til Hans Peder Akerøy ble forfremmet til leder av Statspolitiet for Nord-Norge i 1945.²⁶⁷

Arbeidsoppgavene utviklet seg også utover krigen til å inneholde gisselarrestasjoner, og beslag og registrering hos savnede personer. Utviklingen kom av endringen i den tyske okkupasjonsmyndigheten sitt syn på flyktingetrafikken, siden de første opprettelsene av politistyrkene i Sverige og den stadige forsvinningen av personer som ville ha vært en del av arbeidskraften i Norge.

I lys av funnene presentert i kapittel 2, 4 og 4.4, ble forholdet mellom Grensepolitiet og Statspolitiet i Narvik-området flytende. Det skyldtes at flyktingetrafikken ble et så stort problem at det dominerte over andre arbeidsoppgaver hos Statspolitiet. Flyktingetrafikken begynte å utgjøre en større andel av sakene som Statspolitiet etterforsket. Utvikling endte opp med at en del av etterforskningsarbeidet som Statspolitiet normalt gjennomførte, ble videredelegert til Grensepolitiet. De tydelige grensene for hvilke arbeidsoppgaver som Grensepolitiet og Statspolitiet hadde forsvunnet underveis i krigen i samsvar med flyktingetrafikken.

Flyktingetrafikken til Sverige som en sikkerhetsproblematikk startet som en nedprioritert utfordring, særlig til fordel for Englandstrafikken. Englandstrafikken var sentral for den tyske okkupasjonsmyndigheten og NS-myndigheten, fordi en majoritet av de som dro til England ønsket å tilknytte seg den norske eksilmyndigheten og deres styrker. En rekke av de som forsøkte hadde militærbakgrunn. Utover i krigen begynte okkupasjonsmyndigheten å endre deres sikkerhetsvurdering over flyktingetrafikken til Sverige. Sentralt i den endringen var det som Fredrik Fagertun beskriver som: «Regimet mistet verdifull arbeidskraft, og Sverige var blitt en sikkerhetsventil for norsk motstandsbevegelse.»²⁶⁸ Flyktingetrafikken utgjorde en trussel for den samfunnsordenen som den tyske okkupasjonsmyndigheten og NS-myndigheten representerte, medførte at det ble iverksatt tiltak for å sette stopper for denne trafikken.

²⁶⁷ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 10, dok. 1a, dokumenter for påtegninger, siktelsen av Odd Wahlstrøm, brukslenke for sidevisning:

<https://www.digitalarkivet.no/db60081812000010>.

RA/S-3138-44, Landssvikarkivet, Narvik politikammer: Anr. 13/45 – Kristian Emil Brekke, dok. 1, påtegningsomslag, side 2.

²⁶⁸ Fagertun, «Flyktingetrafikken til Sverige,» 493.

I lys av diskusjonene i kapittel 3, 4, 4.1, 4.2 og 4.3, var sentrale tiltak forordningen «Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder», opprettelse av Grensepolitiet sine poster, gisselarrestasjon, og innsamlingen av informasjon. «Forordningen om beskyttelse av de besatte norske områder» var en forordning som ble innført i etterkant av unntakstilstanden i Trøndelag og Helgeland, og som introduserte dødsstraff for å forlate Norge.²⁶⁹ Tidligere var det bare dødsstraff for Englandstrafikken, men med utviklingen i sikkerhetsvurderingen til okkupasjonsmyndigheten ble dødsstraff etablert som reaksjonen for personer som flyktet til Sverige. En ytterligere utvikling i sikkerhetsvurderingen resulterte i arrestasjoner av gisler. Slik arrestasjon var å arrestere en person som hadde direkte slektskap til flyktningen. Andre kriterier var at gisselet måtte være en frisk mann mellom 16 til 60 år, ikke medlem av Nasjonal Samling (eller ikke tydelig tilhenger av den tyske samfunnsordenen), og yrkeskompetanse som ble sett på som særlig viktig.²⁷⁰ En vesentlig del av forsøket på å stoppe personer fra å forlate Norge, var opprettelsen av Grensepolitiet sine poster. Opprettingen ble sett i sammenheng med områder med flyktningsruter. Sentralt i Ofoten var Ballangen, hvor Grensepolitiet opprettet en post, der flere hundre hadde flyktet over en kort periode. Grensepolitiet sine hovedoppgaver var sentrert rundt arbeid på postene. For eksempel opprettholde grensesonebestemmelsene, passkontroll og stoppe personer som flyktet. Det siste tiltaket som jeg vil fremheve, var hvordan de innsamlet informasjon for å etterforske. Sentralt i informasjonssamlingen var angiveri. Angiveri er å informere om personer som kunne være til interesse for myndighetene, og i oppgaven introduserer jeg en tredelt oppdeling av angiveri som kommer frem i kildematerialet. De tre var økonomisk angiveri, angiveri på grunnlag av bekymring og angiveri i støtte til okkupasjonsmakten. Økonomisk angiveri innebar at den som anga fikk kompensasjon for informasjonen de ga. Kildene hevder at det er minst tre personer hadde fått bestiktelser for å hjelpe Grensepolitiet.²⁷¹ Angiveri på grunnlag av bekymring inneholdt både personer som var bekymret for at informasjonen de hadde ville medføre til at de ble arrestert, og personer som var bekymret over personen som flyktet ville få store konsekvenser hvis de ble tatt. Den siste, angiveri som støtte til okkupasjonsmakten, innebar at personer som støttet den samfunnsordenen som den tyske

²⁶⁹ Nøkleby, *Josef Terboven: Hitlers mann i Norge*, 226.

²⁷⁰ Fagertun, «Flyktningtrafikken til Sverige,» 498.

²⁷¹ RA, Hedmark fylke, Landssviksaker nr. 74.2 (1945-1947), Side 533, dok. 43, rapport til politimesteren i Narvik datert 3. juli 1946, brukslenke for sidevisning: <https://www.digitalarkivet.no/db60081812000533>.

okkupasjonsmakten og NS-myndigheten representerte, anga personer som var en trussel mot denne samfunnsordenen. En annen måte som Statspolitiet og Grensepolitiet brukte for å innhente informasjon var stemningsrapport og jøssingslister. Stemningsrapportene var rapporter som analyserte hvordan tilstanden i området var. Det vil si at man så på forholdet til myndighetene, reglene og generelt hvordan stemningen var i befolkningen. Jøssingslister var lister over personer som hadde ytret kritiske ting ovenfor den nye samfunnsordenen som den tyske og norske myndigheten representerte. Listene kunne peke ut personer som hadde en kritisk tanke om styresmakten, at de ville bistå til å hjelpe med å bekjempe den.

I løpet av oppgaven har samarbeidene og hvordan de utviklet seg blitt drøftet, spesielt i kapitlene 2, 4, 4.3, og 4.4. Forholdet mellom Grensepolitiet og Statspolitiet i Narvik utviklet seg til å bli mer flytende. Samarbeidet og forholdet mellom de norske politietatene og det tyske Sikkerhetspolitiet utviklet seg også til at Sikkerhetspolitiet i praksis var den nærmest overordnede til Statspolitiet. Sentralt i denne forståelsen bygger på det tette samarbeidet som Akerøy og Sikkerhetspolitiet hadde. Akerøy hadde analyser av arbeidet til personene som jobbet i Grensepolitiet og Statspolitiet. I tillegg produserte Statspolitiet en rekke rapporter, som stemningsrapporter og arrestasjonsrapporter, for å holde det tyske Sikkerhetspolitiet oppdatert på hvordan etterforskningsarbeidet i Statspolitiet var. I større saker som Grensepolitiet og Statspolitiet etterforsket hendte det at Sikkerhetspolitiet tok over etterforskningsarbeidet og arrestasjonene. Samtidig gikk samarbeidet motsatt vei, hvor Grense- og Statspolitiet fikk informasjon for å etterforske. Det resulterte ved flere anledninger til arrestasjon.

I tillegg var Sikkerhetspolitiet med på diktere hvordan Statspolitiet arbeidet. De fleste saker kom til Sikkerhetspolitiet for at de skulle se over arbeidet, noe som medførte at Akerøy ved anledninger om gisselarrestasjoner stilte spørsmål om Sikkerhetspolitiet ville godkjenne at det ikke ble tatt noen gissel.

Trusselvurderinger knyttet til flyktingetrafikken til Sverige endret seg gjennom okkupasjonen. Det medførte til at grenseoppgangen mellom Statspolitiet og Grensepolitiet i Narvik-området ble utydelig. Grensepolitiet ble på den ene siden en forlengelse av Statspolitiet, og på den andre siden ble flyktingetrafikken den desiderte hovedoppgaven til Statspolitiet.

7 Kilder

Riksarkivet:

Odd Eivind Wahlstrøm: Østerdal politikammer: dom 74.2

Hans Peder Akerøy: Narvik politikammer: Anr. 3/45

Kristian Emil Brekke: Narvik politikammer: Anr. 13/45

Stian Bones' personlige arkiv:

Sakspapirpakke 1 fra Statspolitiet i Narvik

8 Litteraturliste

Barstad, Tor Arne. «Norske flyktninger i Sverige.». Kap. 3 i *Broderfolk i ufredstid : norsk-svenske forbindelser under Annen verdenskrig*, redigert av Stig Ekman og Ole Kristian Grimnes. 63 - 110. Oslo: Universitetsforlaget, 1991.

Christoffersen, Egil. *Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45 (II): "Liv og lagnad" del V*. Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45. 2 bd. Bd. 2, Steinkjer: Utvalget for okkupasjonshistorie i Stjørdalsbygdene, 1995.

Eriksen, Mathias. «Statspolitiets Tromsøavdeling 1941-1945: En undersøkelse av Statspolitiet i Tromsø med underavdelingene Narvik og Kirkenes.» Masteroppgave, UiT Norges arktiske universitet, 2020.

Fagertun, Fredrik. «Flyktningtrafikken til Sverige.». i *Andre verdenskrig i nord: En annerledes hverdag*, redigert av Bjørg Evjen. 477-507. Bd. Andre verdenskrig i nord. Stamsund: Orkana Akademisk, 2022.

Fagertun, Fredrik, og Stian Bones. «Norsk og alliert motstand i Nord-Norge.». i *Andre verdenskrig i nord : 1 : Overfall og okkupasjon*, redigert av Fredrik Fagertun. Andre verdenskrig i nord, 401-57. Bd. 1. Stamsund: Orkana akademisk, 2022.

Frøland, Hans Otto, og Mari Olafson Lundemo. «Tysk bygging av militær og sivil infrastruktur i Nord-Norge og Nord-Finland.». Kap. 6 i *Andre verdenskrig i nord : 1 :*

- Overfall og okkupasjon*, redigert av Fredrik Fagertun. 190 - 239. Bd. 1. Stamsund: Orkana akademisk, 2022.
- Grimnes, Ole Kristian. *Norge under andre verdenskrig: 1939-1945*. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Grove, Knut, og Jan Heiret. «Å arbeida med munnlege kjelder.» i *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin. 122 - 47. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Hansson, Lars. *Flykten till Sverige 1940-1945*. Sparsnäs: Irene Publishing, 2021.
- Haugejorden, Sivert. «"Virkelige kjempere": Statspolitiets Bergensavdeling 1941-1945.» Masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2016.
- Hetland, Øystein. «In the shadow of the SS : three Norwegian Police districts 1940-1945.» University of Oslo, 2020.
- Hetland, Øystein, Nicola Kristin Karcher, og Ketil Braut Simonsen. «Navigating troubled waters: collaboration and resistance in state institutions in Nazi-occupied Norway.» *Scandinavian journal of history* 46, nr. 1 (2021): 84-104.
<https://doi.org/10.1080/03468755.2020.1846075>.
- Haakensen, Trond Kielland. «60 år, og hva nå?: Innsyn i landssviksaker.» *Arkivmagasinet*, 2009, 18-20.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. 2. utg. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Nilsen, Marte. «Burmaveien.» 2023, lest 19. april, 2024. <https://snl.no/Burmaveien>.
- Nøkleby, Berit. *Josef Terboven: Hitlers mann i Norge*. Oslo: Gyldendal, 1992.
- Nøkleby, Berit. *Politigeneral og hirsjef: Karl A. Marthinsen*. Oslo: Aschehoug, 2011.
- Nøkleby, Berit. *Skutt blir den ...: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*. Oslo: Gyldendal, 1996.
- Paulsen, Jens Erik, og Trond Kyrre Simensen. «Generalistens rolle i etterretningsstyrt politiarbeid.» *Nordisk politiforskning* 6, nr. 2 (2019): 169-81.
<https://doi.org/10.18261/issn.1894-8693-2019-02-07>.
- Rediess, Wilhelm. «Kunngjøring.» *Fritt Folk: Riksorgan for Nasjonal Samling* (Oslo), 6. oktober 1942.
- Ringdal, Nils Johan. *Mellom barken og veden: politiet under okkupasjonen*. Oslo: Aschehoug, 1987.
- Roughvedt, Bernt. *Med penn og pistol: om politiminister Jonas Lie*. Oslo: Cappelen Damm, 2010.

- Solheim, Marianne Neerland, Jens-Ivar Nergård, og Oddmund Andersen. *Grenselos i grenseland: Samisk og norsk losviksomhet i nordre Nordland og Sør-Troms 1940-1945*. Stamsund: Orkana Akademisk, 2015.
- Solli, Svein. *Også vi, når det ble krevet: en beretning om III. reservepolitibataljon Sverige og Norge 1944-1945*. Forsvarsmuseets småskrift. Bd. 9, Oslo: Forsvarsmuseet, 1992.
- Staksrud, Elisabeth, Ivar Kolstad, Kirsten Johanne Bang, Lene Bomann-Larsen, Kjetil Fretheim, Rakel Christina Granaas, Kristian Berg Harpviken, et al. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*. 8276821014,9788276821017. De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2021.
- Støre, Knut. *Flukten over grensen*. Bodø: Knut Støre, 2024.
- Terboven, Josef. «Veien til Norges frihet går gjennom NS.» i *1940-2000*, redigert av Jan-Erik Ebbestad Hansen. 51-55. Bd. 3. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Terboven/NTB, Josef. «Forordning om beskyttelse av de besatte norske områder.» pressemelding, 4. november, 1942.
- Thingsrud, Leif. «Innholdet i landssviksakene: Mange tynne mapper, få tykke.» *Arkivmagasinet*, 2009, 12-14.
- Tjelmeland, Hallvard, Maria Fritsche, og Fredrik Fagertun. «Tyske og norske styrings- og kontrollorganer under okkupasjonen.» i *Andre verdenskrig i nord: Overfall og okkupasjon*, redigert av Fredrik Fagertun. 279 - 333. Bd. Andre verdenskrig i nord. Stamsund: Orkana Akademisk, 2022.
- Ulstein, Ragnar. *Svensketrifikken I: Flyktingar til Sverige 1940 - 43*. Svensketrifikken. 3 bd. Bd. 1, Oslo: Det norske samlaget, 1974.
- Ulstein, Ragnar. *Svensketrifikken III: Flyktingar frå Trøndelag og Nord-Norge til Sverige 1940 - 1945*. Svensketrifikken. 3 bd. Bd. 3, Oslo: Det norske samlaget, 1977.
- Utenriksdepartament, Det Kgl. *Norges forhold til Sverige under krigen 1940-45 : aktstykker* : 2. 3 bd. Bd. 2, Oslo: Gyldendal, 1948.
- Utenriksdepartament, Det Kgl. *Norges forhold til Sverige under krigen 1940-45: aktstykker* : 3. 3 bd. Bd. 3, Oslo: Gyldendal, 1950.
- Veum, Eirik. *Nådeløse nordmenn: Statspolitiet : 1941-1945*. 3 bd. Bd. 1, Oslo: Kagge, 2012.

